STRATEGISCHE KEUZES VOOR DE KRIJGSMACHT NOODZAKELIJK

MARINEBLAD

KVMO
1883 | 2023

WEG MET DE VLOOTWET: VROUWEN OP RAMKOERS

VOORUITBLIK KVMO-SEMINAR

VERENIGING ONZE VLOOT OPGEHEVEN

7
2023
JAARGANG 133

INHOUD

04
VOORUITBLIK KVMO-SEMINAR 2023
Redactioneel

10
VROUWEN OP RAMKOERS
Anne Beckers

24
STRATEGISCHE KEUZES KRIJGSMACHT NOODZAKELIJK
Pieter Kok

31
VERENIGING ONZE VLOOT OPGEHEVEN
Henri L'Honoré Naber

EN VERDER

03 Voorwoord voorzitter KVMO
20 Gastcolumn Caecilia van Peski
22 Boeksignalementen
23 Column Theo Brinkel
30 Cartoon
34 Column Berend van de Kraats
35 KVMO-zaken

www.kvmo.nl

Foto cover:
Demonstratie tegen de Vlootwet aan de Reguliersgracht te Amsterdam, september 1923 (collectie NIOD)

Onbemind maakt onbemand

Bij bovenstaande titel valt te denken aan drones. Het belang van drones in oorlogsvoering was al groot en is in de afgelopen maanden alleen nog maar toegenomen. In Oekraïne zien we de toepassing ervan in alle domeinen en ook in het conflict rond de Gazastrook zetten beide partijen de nodige onbemande vliegtuigjes in. Nederland levert met het inzetten van *Reapers* een bijdrage aan de bewaking van de NAVO-oostgrens. Dat drones al een tijdje meedraaien blijkt wel uit het feit dat de Amerikaanse auteur Tom Clancy ze al benoemde in zijn boek 'Red Storm Rising' uit 1986. Een geweldig spannend boek, waar ik de laatste tijd nog wel eens aan terug moet denken, nu de spanningen met Rusland alleen maar toenemen en Koude Oorlog-geluiden weer als vanouds klinken.

Deze keer gaat onbemand echter niet over drones, maar over het nog altijd verder oplopende personeelstekort bij Defensie. Het is de titel van het seminar dat de KVMO op 22 november in Amsterdam bij het Marine Etablissement organiseert. Uit de laatste 'stand van Defensie' blijkt dat het vullingspercentage militairen weer gedaald is. En hoewel het met de werving niet slecht gaat, is het verlies van kwaliteit door de uitstroom niet op korte termijn te compenseren met de instroom. Het is van essentieel belang dat we de ervaren mensen binnenhouden. Veel mensen gaan weg uit ontevredenheid. Ontevredenheid over de manier waarop Defensie bestuurd wordt, ontevredenheid over de werk-privébalans en ontevredenheid over de invloed op de eigen carrière. Daar zullen we dus iets aan moeten doen. Met het seminar gaat de KVMO daar een bijdrage aan leveren. Met behulp van door de wol geverfde sprekers zal het publiek na het seminar concreet meer kunnen bijdragen aan het behoud van personeel, want daar ligt de sleutel tot het succes. Iedereen kan – en moet – een bijdrage leveren aan het behoud door medewerkers en collega's te motiveren om te blijven.

Ik heb het al vaker geschreven, mijn vermoeden is dat de wereld er de komende tijd op geopolitiek niveau niet veiliger op zal worden. Het *Red Storm Rising*-scenario is nog steeds niet helemaal uit beeld verdwenen. Het is daarom van het grootste belang dat er voldoende goed opgeleide en goed gemotiveerde mensen zijn in de krijgsmacht om, zoals gesteld in artikel 97 van de Grondwet, de belangen van het Koninkrijk te verdedigen en te beschermen; waar ook ter wereld. En dat gaat veel verder dan de smalle omschrijving van hoofdtaak 1 van Defensie, namelijk het beschermen van het eigen en het bondgenootschappelijke grondgebied. Ook dat heb ik al vaker gezegd.

Voor het beschermen van de belangen van het Koninkrijk zal het personeel de beschikking moeten hebben over voldoende goed materieel. Gelukkig is voor het eerst in vele jaren geld niet het grootste struikelblok. In dit *Marineblad* is te lezen, onder andere in het artikel over de Vlootwetdemonstraties van 1923, wat de gevolgen kunnen zijn van het niet hebben van voldoende financiële middelen. Omdat we ook nu niet alles tegelijk kunnen aanschaffen, zullen de regering en de Tweede Kamer prioriteiten moeten stellen. Daarover leest u in het artikel van Commandeur b.d. Pieter Kok. In het historische schrijven over de Vlootwet leest u overigens ook wat de gevolgen zijn als de prioriteit niet bij Defensie ligt. Laten we er met z'n allen voor zorgen dat die geschiedenis zich niet herhaalt.

Ik wens u veel leesplezier en hoop u te mogen verwelkomen bij ons seminar op 22 november in Amsterdam. Maar ook als u er onverhoopt niet bij kunt zijn, dan kunt u toch een bijdrage leveren aan het personeelsbehoud. Doe dat vooral!

Colofon

ISSN: 0025-3340

Hoofdredactie:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
C.B. Naafs

Eindredactie
C.B. Naafs

Artikelencommissie
KLTZ Y.A. van Beusekom, drs. A.A. Bon, LTZ1 (TD) ing. J.M.T. Bongartz, KTZ (LD), mr. dr. M.D. Fink, KLTZ (TD) F.G. Marx MSc. EMSD, KLTZ (TD) dr. ir. W.L. van Norden EMSD, dr. A.J. van der Peet, KOLMARNS R.A.J. de Wit

Medewerkers:
mw. drs. Z. Borgeld-Guman, prof. dr. T.B.F.M. Brinkel, B. van de Kraats, KLTZ (TD) H. Boomstra (cartoon)

Adres redactie
Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
Tel. 070-383 95 04

marineblad@kvmo.nl
www.kvmo.nl

Vormgeving
www.frankdewit.nl

Drukwerk
Wilco Art Books
Vanadiumweg 8
3812 PZ Amersfoort

Abonnementen
Voor leden van de KVMO is het Marineblad gratis. Informatie over het lidmaatschap van de KVMO staat op: **www.kvmo.nl** onder 'FAQ'. Niet-leden betalen € 49,50 (NL) of € 69,50 (buitenland) per jaar.

Advertenties
Redactie Marineblad
T: 06-59815466
E: marineblad@kvmo.nl
I: www.kvmo.nl

Copyright Marineblad
Overname van artikelen is enkel toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie en onder uitdrukkelijke vermelding van de bron. Artikelen in het Marineblad vertolken niet noodzakelijk de visie van het hoofdbestuur van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren of van de redactie. De inhoud van artikelen blijft geheel voor verantwoording van de auteur(s). Richtlijnen voor het schrijven en aanleveren van artikelen zijn in te zien op **www.kvmo.nl** onder 'Marineblad'.

Adreswijziging
Zo tijdig mogelijk schriftelijk doorgeven aan:
Secretariaat KVMO
Antwoordnummer 93244
2509 WB Den Haag
(geen postzegel nodig)
of **info@kvmo.nl**

MARINEBLAD IS EEN UITGAVE VAN DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN MARINEOFFICIEREN

De KVMO maakt deel uit van de GOV|MHB PROFESSIONALS BIJ DEFENSIE

KVMO SEMINAR

ONBEMIND MAAKT ONBEMAND

Oplossingen voor het personeelsprobleem bij de Koninklijke Marine

Personeel is het grootste goed. Helaas lukt het de Koninklijke Marine en de andere krijgsmachtdelen niet om voldoende personeel te werven en vooral om voldoende zittend personeel te behouden. Daarom organiseert de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren (KVMO) in de middag van woensdag 22 november 2023 een seminar op het Marine Etablissement te Amsterdam. Daarbij komen sprekers van binnen én buiten de organisatie aan het woord met ideeën over hoe Defensie met name de uitstroom kunnen verkleinen. Het publiek is van harte welkom deel te nemen aan de discussie. De intentie van het seminar is dag af te sluiten met concrete en gedragen aanbevelingen over hoe het lek gestopt kan worden. In deze bijdrage maakt u kennis met de sprekers en de onderwerpen die zij aan u zullen presenteren.

Behouden, binden en inspireren

Op 19 september, bijna een jaar na de *Contourenbrief Behouden, Binden en Inspireren* (BBI), publiceert het Ministerie van Defensie de *Stand van Defensie najaar 2023*. Op 27 september werd dat opgevolgd door de *Kamerbrief stand van zaken BBI-maatregelen*, waarin demissionair staatssecretaris Christophe van der Maat de Tweede Kamer informeert over de voortgang van het vervullen van de personele behoefte. Over het algemeen kunnen de eerste groeiwaarnemingen pas aanvang 2024 gekwantificeerd worden, maar vroege realisatiecijfers tonen in de eerste helft van 2023 een lichte verbetering ten opzichte van 2022: de instroom van nieuw militair personeel is licht gestegen, de uitstroom licht gedaald. In- en uitstroom zouden elkaar nu in balans houden, daar waar deze aanvang 2022 nog negatief was. De staatssecretaris benadrukt terecht dat de BBI-maatregelen nog tot volle wasdom moeten komen, maar het aantal arbeidsplaatsen van Defensie stijgt harder dan het aantal militairen, met als resultaat dat de vulling ten opzichte van 2022 is gedaald. Hoewel niet geheel onverwacht, is het niet de trend waarmee Defensie de personeelsproblematiek gaat beslechten.

(foto: Keesnan Dogger | MCD)

ONBEMIND MAAKT ONBEMAND

Danielle Braun

Kees de Rijke

Pauline Handgraaf-Blok

Voorzitter KVMO KLTZ Rob Pulles
'Iedereen kan bijdragen aan het behoud van defensiepersoneel. Waarschijnlijk behoor je zelf ook tot de categorie die we willen behouden. Geef dan tijdig aan wat je nodig hebt om te kunnen blijven. En bespreek dat ook met je medewerkers of collega's van wie je erg graag wilt dat ze blijven. Het is niet alleen aan 'Defensie' of 'P&O', het is aan ons allemaal.'

'Naast de bestaande en bekende maatregelen zullen we echt op een andere manier tegen personeelsbehoud moeten aankijken en anders moeten gaan acteren. Willen we een op haar taak berekende zeemacht, als onderdeel van een op haar taak berekende krijgsmacht, behouden dan zullen we nu actie moeten ondernemen. Met het seminar wil de KVMO bijdragen aan het personeelsbehoud. Wat zou het mooi zijn als iedereen daags na het seminar iets concreets doet om behoud van collega's mogelijk te maken. Daar gaan we voor!'

Dr. Danielle Braun

Dr. Danielle Braun is corporate antropoloog, een van Nederlands topsprekers en auteur. Haar antropologische veldwerk doet ze anderhalf jaar lang achter in de politieauto. Daar leert ze het klappen van de zweep van het onderzoekswerk én van de straat kennen. In 1996 promoveert Braun op een onderzoek naar organisatiecultuur en sturing binnen de politie. Heden is Braun directeur van de Academie voor Organisatiecultuur, waar zij met haar team organisaties beter en bezielder maakt en leergangen geeft. Bij verandertrajecten combineert Danielle haar no-nonsense strategische managementervaring met haar adviesrol.

Braun reist de wereld rond op zoek naar eeuwenoude oplossingen voor goed samenwerken en -leven en voor de vraag hoe je mensen aan je bindt en behoudt, omdat de mens al lang weet hoe sterke *tribes* gebouwd worden. We zijn het soms alleen even vergeten in onze gebouwen van beton en bureaucratische processen. Leren van wat we al weten. Zij stelt terecht de vraag of de defensieorganisatie weleens als een *tribe* is bekeken.

Braun neemt de aanwezigen mee op een boeiende reis naar het wezen van cultuur. Je leert hoe mensen culturen vormen en hoe culturen op hun beurt mensen vormen. Exotisch ver weg en tegelijkertijd vol praktijkvoorbeelden en praktische tips voor de defensieorganisatie. Door naar Defensie te kijken met een antropologische bril wordt nóg scherper wat er werkelijk speelt in de dynamiek van een organisatie. Alsof je van zwart-wit naar kleurentelevisie omschakelt. Danielle leert wat organisatiecultuur nu eigenlijk is en hoe je mensen daarin kwijt kunt raken of juist kunt binden en boeien. Je gaat op zoek naar de totem van Defensie en hoe die af te stoffen als die een beetje is verwaterd. Op deze dag focust Braun haar antropologische verhalen op het thema 'onbemind maakt onbemand' en hoe elkaar echt te leren zien. Zij bespreekt het dilemma van uniformiteit versus maatwerk en diversiteit en hoe je daarin een optimum bereikt. Je leert hoe je weerstand en signalen van voortijdige uitstroom eerder herkent, zodat je (eerder) het gesprek kunt aangaan. Je stapt de zaal anders uit dan je erin kwam en wordt een beetje antropoloog binnen de eigen afdeling.

BGen b.d. Kees de Rijke

'Dé HR-manager van 2022 is een landmachtgeneraal', zo kopte een nieuwsbericht op defensie.nl op 9 maart 2022. Als toenmalig directeur HR bij CLAS sleepte de brigadegeneraal zowel de publieksprijs als de vakjuryprijs binnen. Deze ontving hij vanwege zijn vernieuwende blik en handelen op personeelsgebied. Volgens De Rijke is duidelijk dat een gedeelte van de personeelsproblematiek zich niet alleen beperkt tot de Landmacht, maar in feite defensiebreed is. De organisatie besteedt enorm veel geld, tijd en mankracht in het werven van nieuw personeel. Toch lukt het niet om voldoende personeel binnen te krijgen, en vooral om dat personeel binnen te houden. Dit staat centraal in de presentatie van De Rijke. Waarom lukt het zo slecht om personeel lang aan ons te binden? Komt dit door de lage salarissen? Is het geen 'sexy' beroep meer?

Dit onderwerp roept veel vragen op. Wat moet Defensie doen om de organisatie gevuld te krijgen? Is de passie weg, begrijpen we het personeel niet meer? Hoe zorgen we als Defensie dat we gepassioneerde en bevlogen professionals krijgen en wat is daarvoor nodig? In de eerste plaats betekent dit volgens De Rijke een andere kijk op het organiseren van werk en de inzet van mensen. Is de vierkante meter op orde? Heeft iedereen de juiste spullen om zijn of haar werk te kunnen doen? Hoe zorgen we ervoor dat er balans is tussen werk en privé? Kunnen mensen zich ontwikkelen binnen hun vak? Wordt er iets gedaan met de talenten?

Dit betekent ook iets voor het leiderschap. Werkgeverschap is niet alleen iets voor de leiding van de marine of van Defensie, maar van alle leidinggevenden. De belangrijkste oorzaken van vertrek uit de organisatie is de houding en gedrag van de directe leidinggevenden. Hebben we de laagste leidinggevenden ook bevoegdheden gegeven op het gebied van werkgeverschap en het organiseren van werk? Voelt iedereen zich veilig en krijgt iedereen het respect en de waardering, maar ook de erkenning? Zien we diversiteit als bedreiging of denken we inclusief? Defensie is een organisatie die mensen vraagt om tot in het hoogste geweldsspectrum zich in te zetten. Het verschil tussen meedoen en winnen van het gevecht ligt volgens de oud-brigadegeneraal in het wederzijds vertrouwen en respect van leidinggevende en hun personeel. Als het lukt om alle inspanningen te richten op het krijgen van gepassioneerde professionals, dan is Defensie daarnaast ook de aantrekkelijkste werkgever van Nederland.

KLTZ (LD) Pauline Handgraaf-Blok

Overste Handgraaf-Blok is in 1999 begonnen aan de opleiding officier voor de Logistieke Dienst met als specialisatie Human Resources Management aan het Koninklijk Instituut voor de Marine. Na een eerste varende plaatsing met een missie naar de Perzische Golf en counterdrugs operaties in het Caribisch Gebied, heeft zij meerdere functies bekleed in het HR-veld en in de operationele- en ketenlogistiek. Na de functie van Hoofd Logistieke Dienst aan boord van Zr.Ms. *Rotterdam* heeft zij haar master personeels- en organisatiepsychologie afgerond en vervolgens de Hogere Defensie Vorming in Breda voltooid. Nu is zij zowel de eerste Logistiek Officier als vrouw die de functie van commandant van de School voor Maritieme Bedrijfsvoering en Onderwijskunde (SMVBO) bekleedt.

> **'Defensie is een organisatie die mensen vraagt om tot in het hoogste geweldsspectrum zich in te zetten'**

Tijdens het seminar zal Handgraaf-Blok uitweiden over vrouwen binnen een masculiene organisatie zoals de Koninklijke Marine. In het kort komt volgens haar het samenwerken met andersdenkenden neer op: 'doe gewoon leuk tegen elkaar!'

ONBEMIND MAAKT ONBEMAND

Paul van Gelder

Paul van Gelder

Paul van Gelder trad aan in 1988 op het KIM en vervulde diverse operationele functies. Na vijftien jaar Koninklijke Marine, stapte hij over naar de Koninklijke Luchtmacht waar hij na een korte periode definitief Defensie verliet om zich te richten op een carrière in het bedrijfsleven. Net als Defensie worstelt het bedrijfsleven met het vinden van gekwalificeerd personeel.

Na een eerste functie in de luchtvaart bij Driessen Aerospace Systems, accepteerde hij een functie bij BP in de olie- en gassector. Na een overname van BP in Nederland door TAQA, werd Van Gelder in 2007 gevraagd om het Nederlandse bedrijf TAQA Energy te gaan leiden. In 2010 kreeg Van Gelder de kans om CEO te worden van Gasunie, een functie die hij bekleedde tot hij in 2013 gevraagd werd om het noodlijdende Royal Imtech, een beursgenoteerd bedrijf getroffen door grootschalige fraude, weer op de been te krijgen. In zijn rol als COO verkocht Van Gelder diverse Imtech bedrijven ter ondersteuning van het reddingsplan en later voor de afwikkeling van het faillissement. Hij initieerde diverse verbeterplannen die ertoe bijgedragen hebben dat meerdere van deze bedrijven nog steeds bestaan. Vanaf 2016 is Van Gelder werkzaam bij SHV, het familiebedrijf van de familie Fentener van Vlissingen en sinds medio 2017 geeft hij leiding aan Mammoet als CEO. Mammoet is de wereldmarktleider op het gebied van zwaar transport. Het bedrijf heeft zo'n 6500 werknemers wereldwijd en een omzet in 2022 van 1.5 miljard euro.

Met zijn uitgebreide ervaring in het bedrijfsleven spreekt Van Gelder over hoe de commerciële sector hiermee omgaat en wat Defensie hiervan kan leren. Is alles beter in het bedrijfsleven of zijn er aspecten van het werken bij Defensie die beter uitgelicht zouden kunnen worden om de aantrekkingskracht te verhogen en daarmee de werving te verbeteren?

Dagvoorzitter Joyce van der Bent

Het KVMO-seminar zal worden voorgezeten door Joyce van der Bent, strategisch adviseur Innovatie en Engagement bij het Ministerie van Defensie. Van der Bent is teamleider van het Defensie Innovatie Platform en strategisch adviseur bij het innovatiecentrum van de Defensiestaf: *Future Relevant Operations with Next Generation Technology and Thinking* (FRONT). FRONT richt zich op het vergroten van het innoverend vermogen van de krijgsmacht en het creëren van een nieuwe voorsprong in het gevecht. Front faciliteert, geeft richting, stimuleert en verbindt innovatie, binnen en buiten Defensie.

Van der Bent kijkt uit naar een inspiratievolle middag: 'Uitstroom is een taai, veelzijdig onderwerp. Het is een voorrecht om deze topsprekers en leden van KVMO te begeleiden in het delen van waardevolle kennis, ideeën en ervaringen.'

INFORMATIE & AANMELDEN

22 november 2023
12:00-18:00 uur
Marine Etablissement
Amsterdam

INSCHRIJVEN KAN T/M DINSDAG 14 NOVEMBER

Oplossingen voor het personeelsprobleem bij de Koninklijke Marine

PROGRAMMA KVMO SEMINAR

12:00	Ontvangst met lunch	14:50 - 15:10	Pauze
13:00	**Joyce van der Bent** Opening door dagvoorzitter	**15:15**	**Paul van Gelder** Wat Defensie kan leren van het bedrijfsleven
13:10	**Danielle Braun** Is de defensieorganisatie wel eens bekeken als een *tribe*?	**15:50**	**Pauline Handgraaf-Blok** Vrouwen in een masculiene organisatie
14:15	**Kees de Rijke** Een andere visie op het organiseren van werk en de inzet van mensen	16:20	Afsluiting
		17:00	Borrel

DAGVOORZITTER

DANIELLE BRAUN
DIRECTEUR ACADEMIE VOOR ORGANISATIECULTUUR

BGEN B.D. KEES DE RIJKE
VML. DIRECTEUR HUMAN RESOURCES CLAS

KLTZ (LD) PAULINE HANDGRAAF-BLOK
COMMANDANT SMBVO

PAUL VAN GELDER
CEO MAMMOET, OUD-MARINEOFFICIER

JOYCE VAN DER BENT
STRATEGISCH ADVISEUR INNOVATIE EN ENGAGEMENT, MINDEF

WWW.KVMO.NL/KVMO-SEMINAR

DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN MARINEOFFICIEREN

ANNE BECKERS

Het is honderd jaar geleden dat de Tweede Kamer de zogeheten Vlootwet verwierp. Deze voorzag, gelet op de vergaande veroudering van het bestaande scheepsmaterieel, in een meerjarenprogramma voor de aanschaf en bouw van nieuwe oorlogsbodems, ter verdediging van Nederland en zijn overzeese belangen en dan vooral Nederlands-Indië. Momenteel is de vervanging van een evenzeer verouderde vloot van de Koninklijke Marine (KM) aan de orde; dit geldt onder meer voor de onderzeeboten van de Walrus-klasse waarvan de aanbestedingsdiscussie al ruim tien jaar gaande is.

VROUWEN OP RAMKOERS

Het succesvolle parlementaire verzet tegen de indiening van de Vlootwet van oktober 1923

Demonstratie tegen de Vlootwet aan de Reguliersgracht te Amsterdam, september 1923 (collectie NIOD)

LEES VERDER OP DE VOLGENDE PAGINA →

In het artikel 'Aanbesteding nieuwe onderzeeboten duurt langer dan gehoopt' (2022) stelde demissionair staatssecretaris van Defensie Christophe van der Maat dat de eerste twee van de vier boten niet in 2031, maar pas tussen 2034 en 2037 operationeel zijn.[1] Van der Maat noemt het een van de meest complexe dossiers. De aanschaf van de nieuwe onderzeeboten gaat daarbij waarschijnlijk fors duurder uitvallen dan eerder geraamd. In het verleden hadden financiële tegenvallers in projecten van dit kaliber vergaande gevolgen, in de basis ontstaan door onrealistische planning en economische ontwikkelingen. Een voorbeeld hiervan is de verwerping van de Vlootwet in het najaar van 1923.[2]

Op 26 oktober van voornoemd jaar diende het kabinet-Ruijs de Beerenbrouck II zijn ontslag in. De broodnodige vervanging van het gemiddeld 20 jaar oude vlootmaterieel, dat bovendien tijdens intensieve patrouillegang in de Eerste Wereldoorlog (WOI) was 'opgevaren', stond destijds al jaren op de planning. Bij de behandeling in de toen nog 100 zetels tellende Tweede Kamer, werd het betreffende wetsvoorstel met 50 tegen 49 stemmen verworpen. Het kabinet in kwestie telde ministers van de Roomsch-Katholieke Staatspartij (RKSP), Anti-Revolutionaire Partij (ARP), Christelijke-Historische Unie (CHU) en drie partijloze bewindspersonen. Het was het eerste kabinet sinds de invoering in 1919 van het algemeen kiesrecht, waardoor zeven vrouwen zitting hadden in het parlement. Dit artikel trapt af met de voorgeschiedenis van het Vlootwetsontwerp van 1923, om vervolgens - een historische *first* – in te gaan op de grote rol die de vrouwelijke parlementariërs – waaronder Suzanne (Suze) Groeneweg en Sophie Charlotte Bronsveld-Vitringa – speelden bij het verwerpen van dit marineplan.

Portret van Hendrikus Ferwerda, secretaris van de Vlootwetcommissie, 1922 (collectie NIMH)

Commissie-Colijn

LTZ1 Hendrikus Ferwerda hield op 8 oktober 1924 te Weltevreden, Java, een lezing waarin de Vlootwet van het voorgaande jaar de revue passeerde. Hierbij zette hij de totstandkoming van het wetsontwerp uiteen. Ferwerda was niet toevallig secretaris van de eerdere Vlootwetcommissie, een adviesorgaan voor de regering. Deze commissie had advies uitgebracht over het tempo waarin op grond van de beoogde wet de financiering moest worden uitgevoerd. Diezelfde Vlootwetcommissie was bovendien bedoeld als permanent advieslichaam voor de Staten-Generaal. De officier stelde dat om het Vlootwetontwerp te kunnen begrijpen, er teruggeblikt moest worden tot aan de vooravond van WOI.[3] Op het Departement van Marine lag namelijk al voorjaar 1914 een ontwerp-Vlootwet gereed, gebaseerd op conclusies van de staatscommissie ter verdediging van Nederland en Nederlands-Indië, onder leiding van Hendrikus Colijn, ARP-minister van zowel Marine (ad interim) als Oorlog.[4]

'De conclusie van de commissie was eenduidig: de strijd om de beheersing van de zee was de strijd om Nederlands-Indië'

Aangehaalde commissie bestond uit hooggeplaatste militairen en politici van het Indisch en Nederlands bestuur. Ze had tot doel in 1913 een Vlootwet gereed te krijgen. Verder was het voorgaande jaar een wetswijziging doorgevoerd, waardoor de Indische begroting niet langer zonder toestemming van de minister van Koloniën en de Indische regering kon worden belast met uitgaven voor de KM. Het Vlootwetsontwerp moest vóór juni 1913 klaar zijn aangezien er die maand verkiezingen waren. Een verdere politieke urgentie ging uit van de opkomst van Japan dat in Azië een steeds grotere machtsfactor werd en een sterke oorlogsvloot uitbouwde, hetgeen een ander Nederlands defensiebeleid noodzakelijk maakte. De commissie onderzocht welke reactie zij wenselijk achtte inzake nieuwe militair-technische en politieke ontwikkelingen, gelet op de hieruit voortkomende te verwachten, nieuwe geopolitieke toestand.[5]

Deze insteek bracht de commissie tot het advies de verdediging van Nederlands-Indië te versterken met een nieuwe vloot, bestaande uit een kern van slagschepen en overige lichtere eenheden alsook een oorlogshaven, in te richten bij Tandjong Priok, nabij Batavia (huidig Jakarta) op noordwest Java. Bovendien kwam het tot de aanwijzing dat Makassar, Sabang en Ambon als hulpsteunpunten zouden dienen, ook omdat de eerstgenoemde plaats als grootste handels- en industriestad in Nederlands-Indië niet onbeschermd mocht blijven. Zo konden met de voorgenomen maatregelen onder meer de Straten van Makassar en die van Karimata worden geblokkeerd, waardoor

Portret van voorzitter Anthonie Gooszen (collectie NIMH)

een Japanse aanval vanuit het noorden kon worden voorkomen.[6] De conclusie van de commissie was eenduidig: de strijd om de beheersing van de zee was de strijd om Nederlands-Indië. Dit betekende dat het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger (KNIL) ondergeschikt zou zijn aan de zeemacht in Nederlands-Indië. In Nederland was het leger juist de 'bovenliggende' partij en had de KM enkel een kleinschalige hoofdtaak: kustverdediging.[7] In augustus 1914 brak evenwel WOI uit, wat volgens Ferwerda voorkwam dat het vlootplan bij de Tweede Kamer werd ingediend. Gegeven de wereldbrand die woedde was een vlootplan over het zelf kunnen betwisten van de heerschappij ter zee, op dat moment weinig opportuun.[8]

Commissie-Gooszen

Na het einde van WOI in 1918 brak wereldwijd een tijd aan waarbij in de maatschappij pacifisme en antimilitarisme enthousiast werden omarmd. Er gingen in Nederland zelfs stemmen op de KM af te schaffen.[9] In Nederlands-Indië daarentegen had de vloot een ander probleem: hoe de Archipel te verdedigen tegen een agressor als Japan?

De Vlootwet werd in het licht van het laatste daarom in 1920 weer actueel. Minister van Marine Willem Frederik Pop stelde dat hij enkele snelle kruisers en onderzeeboten noodzakelijk achtte voor de verdediging van Nederlands-Indië. Zwaarwegend hierbij was de angst voor Japan, dat door overbevolking en tekorten aan grondstoffen de internationale status quo in Oost-Azië zou willen veranderen. Er kwam een staatscommissie onder leiding van KTZ Anthonie Gooszen en bestaande uit afgevaardigden van de departementen van Marine, Koloniën, Oorlog en Financiën, die een nieuw vlootplan moest opstellen. De commissie lanceerde op 7 april 1923 het plan voor een minimale nieuwe zeemacht, om tezamen met voorziene vaartuigen en in aanbouw zijnde schepen, een vloot te kunnen vormen die zich focuste op een vijandelijke invasievloot die Java bedreigde. Het KNIL behield eveneens zijn verdedigingstaak voor Java, maar de dominantie van de vloot bij deze defensie bleef gehandhaafd. De nieuwe scheepsmacht diende niet langer de Japanse slagvloot aan te grijpen, maar een vijandelijke transportvloot vergaande verliezen toe te brengen met vooral onderzeeboten alvorens de tegenstander Java bereikte. De eerdergenoemde nauwe zeestraten vormden hierbij het voornaamste operatiegebied. Het zwaartepunt van de Nederlandse maritiem slagkracht gold dan ook een moderne onderzeebootvloot die binnen twaalf jaar gereed moest zijn. Daarbij werd Tandjong Priok - net als in het vlootplan van Colijn - omgebouwd tot oorlogshaven.[10]

Het aanbouwplan moest bewerkstelligen dat al na zes jaar de helft van deze nieuwe vloot gereed was. De reacties in Nederland op dit plan waren gematigd. Menig parlementariër meende dat het plan te vroeg kwam; zij vonden dat de regering moest wachten op de resultaten van het wapenbeheersingsakkoord in Washington.[11]

32 onderzeeboten
4 onderzeebootmijnenleggers
1 onderzeebootdepot
24 onderzeebootjagers
4 kruisers
4 flottieljevaartuigen
9 mijnenleggers
+/- 5000 mijnen
72 verkenningsvliegtuigen
18 jachtvliegtuigen
18 bombardementsvliegtuigen

Tabel 1. Het volledige maritiem verdedigingsplan van de commissie-Gooszen.[12]

Het Vlootverdrag van Washington (1921-1922)

Tussen 1921 en 1922 kwamen de grootste zeemachten ter wereld bijeen in Washington voor een conferentie om de ontwapening van hun marines te bespreken en manieren om de groeiende internationale spanningen in Oost-Azië te doen wegnemen. Toenemend Japanse militarisme en een internationale wapenwedloop versterkten deze zorgen. Het keizerrijk was de grote winnaar van de Eerste Wereldoorlog. De 'buit' in de Pacific besloeg ongeveer tweeduizend kleine eilanden en atollen die hemelsbreed een oceaangebied zo groot als de Verenigde Staten omvatten; via deze '*stepping stones*' had Japan zijn invloedssfeer zuidwaarts tot 4000 kilometer van Tokio uitgebreid. Gelet op deze machtsexpansie probeerden de Verenigde Staten hun belangrijkste concurrenten in de wapenwedloop op zee, Japan en Groot-Brittannië, te betrekken bij onderhandelingen over ontwapening. De conferentie resulteerde in een aantal grotere en kleinere verdragen. Met voor Nederland als voornaamste resultaat het Viermogendheden-verdrag, waarbij Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Frankrijk en Japan een verklaring gaven van eerbiediging van de rechten van ons land inzake de koloniale bezittingen in de Stille Oceaan/Oost-Azië.[13] Er werd echter geen verdrag met Nederland gesloten, noch een garantie gegeven. Nederland deelde alleen – zoals Ferwerda het stelde - in het vertrouwen van het Viermogendheden-verdrag.[14]

Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck II

Het ontwapeningsakkoord van Washington had – zoals aangegeven – een vertragende werking op de behandeling van het Vlootwetsontwerp van de commissie-Gooszen in de Tweede Kamer. Voor 5 juli 1922 waren parlementaire verkiezingen voorzien. Daarom besloot het Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck I het vlootwetsontwerp tot daarna uit te stellen. Het vervolgens gevormde Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck II trad september 1922 aan en werd vrijwel direct geconfronteerd met een economische recessie die om bezuinigingen en belastingverhogingen vroeg.

Het nieuwe kabinet was een coalitie van RKSP, ARP en CHU. Deze partijen hadden 59 van de 100 zetels.[15] Door de invoering van het algemeen kiesrecht op 5 juli 1922 konden voor het eerst ook vrouwen stemmen en zich verkiesbaar stellen. Zeven procent van de Kamerleden was vrouw en twee van hen namen zitting in de coalitie; Sophie Charlotte Bronsveld-Vitringa (RKSP) en Frida Mackay-Katz (CHU). Suze Groeneweg – Het eerste vrouwelijke Kamerlid sinds 1918 - werd dat jaar herkozen als SDAP-lid. De verder gekozen Johanna Westerman (De Vrijheidsbond), Betsy Bakker-Nort (Vrijzinnig-Democratische Bond), Elisabeth van Dorp (Liberale Partij) en partijgenote Agnes de Vries-Bruins (SDAP) zaten net als Groeneweg in de Kamer als leden van de oppositie.[16]

Commissie-Patijn

Het nieuwe kabinet, onder leiding van Charles Ruijs de Beerenbrouck (RKSP), kon door de bezuinigingen weinig overeenstemming bereiken over de voorgestelde Vlootwet van Gooszen. Dit speelde al tijdens de kabinetsformatie, waarbij discussie ontstond tussen coalitiepartners. Het kabinet besloot opnieuw een commissie in te stellen die de ontwerp-Vlootwet moest onderzoeken, met name over de financiële haalbaarheid. De liberaal Rudolf Patijn kreeg die opdracht; hij beschouwde de vloot als een neutraliteitsvloot en niet als een verdedigingsvloot.[17] De commissie presenteerde in april 1923 een rapport dat benadrukte dat Nederlands-Indië niet zonder bescherming mocht worden gelaten. De nieuwe commissie borduurde in haar bevindingen voort op de commissie-Gooszen. De commissie-Patijn onderzocht hoe snel de voorgestelde scheepsmacht diende te worden gebouwd. Het wetsontwerp stelde dat binnen zes jaar de helft van de door commissie-Gooszen voorgestelde vloot zou moeten worden gebouwd, beter bekend als 'het halve-minimum'. Patijn en de zijnen mikten nu op het louter verwezenlijken van dit scheepsarsenaal:

Hoewel het om een halve vloot ging, zorgde de financiering voor grote problemen. Er was een bedrag van ongeveer 300 miljoen euro begroot voor de vloot, meer dan een derde van de Rijksbegroting. Het betrof: 30 miljoen voor de Nederlandse marine, 154 miljoen voor de Indische marine en 96,5 miljoen voor het vlootbasisplan. Voor de financiering werden er constructies bedacht met behulp van annuïteitsfondsen. Ook moest Nederlands-Indië (en hiermee het Ministerie van Koloniën) de helft betalen. Tegelijkertijd moest het kabinet bezuinigen. Nadat de commissie-Patijn haar plannen had voorgelegd en de meerderheid van de ministerraad akkoord ging, nam minister van Financiën Dirk de Geer (CHU) ontslag.[19]

Halve-minimum van commissie-Patijn:	Minimum van commissie-Gooszen:
16 onderzeeboten	32 onderzeeboten
2 onderzeebootmijnenleggers	4 onderzeebootmijnenleggers
1 onderzeebootdepot	1 onderzeebootdepot
12 onderzeebootjagers	24 onderzeebootjagers
2 kruisers	4 kruisers
4 flottieljevaartuigen	4 flottieljevaartuigen
9 mijnenleggers	9 mijnenleggers
+/- 5000 mijnen	+/- 5000 mijnen
72 verkenningsvliegtuigen	72 verkenningsvliegtuigen
18 jachtvliegtuigen	18 jachtvliegtuigen
18 bombardementsvliegtuigen	18 bombardementsvliegtuigen

Tabel 2. Het halve-minimum van de commissie-Patijn; halvering van het minimum van de commissie-Gooszen.[18]

> **'Tegenstanders vonden het onbegrijpelijk dat er in tijden van bezuinigingen zo veel geld werd geïnvesteerd in de vloot'**

Het aftreden van minister van Financiën Dirk de Geer

De Geer gold als financieel specialist. Inzake defensie vond hij dat de staat een toonbeeld moest zijn van spaarzaamheid. Hij pleitte voor bezuinigingen, maar kwam nooit tot een herstelplan voor de overheidsfinanciën. Op 18 juli 1923 trad hij af uit protest tegen de hervatting van de behandeling van de ontwerp-Vlootwet. Temeer omdat deze uitgaven volgens hem meer waren dan de Nederlandse samenleving kon dragen. Hij meende dat de voorziene marine niet te financieren was zonder dat andere fundamentele overheidstaken in het geding kwamen. Ongewild bevestigde De Geer hiermee zijn reputatie als pacifist en versterkte hij oppositie tegen de Vlootwet.[20]

Colijn volgde De Geer op als minister van Financiën. Ruijs de Beerenbrouck vond hem de aangewezen persoon om zowel de bezuinigingen van 120 miljoen als de Vlootwet door te voeren. Bij het aanvaarden van zijn post eiste Colijn een onmiddellijke bezuiniging van tien procent op alle departementen, behalve één; vanwege de Vlootwet was het Ministerie van Marine uitgezonderd. De bewindsman opperde het dubbele percentage te besparen op het Ministerie van Oorlog.[21] De vlootmodernisering moest er komen, maar stuitte op hevig weerstand van politiek links. Evenals De Geer vonden tegenstanders het onbegrijpelijk dat er in tijden van bezuinigingen zo veel geld werd geïnvesteerd in de vloot. Het aftreden van De Geer maakte de SDAP alert. In de pers was er geen ruimte voor begrip of nuance. Ruijs de Beerenbrouck meende inmiddels dat een extra miljoen gulden op de marinebegroting geen bezwaar zou zijn. Het socialistische dagblad *Het Volk* zag dat anders en stelde voor een nationale betoging in september te gebruiken om het verzet tegen de Vlootwet te bevorderen. De toon was gezet. De aandacht van de SDAP richtte zich daarbij vooral op de houding van de katholieken. Nadat argumentatie als internationale spanningen en buitenlandse militaire dreiging voor de urgentie van een nieuwe vloot na onder meer de Washington Vlootverdragen minder wogen, beseften de sociaaldemocraten dat verwerping van de Vlootwet haalbaar was, maar dan wel met steun van de katholieken.[22]

Portret van Suze Groeneweg als eerste vrouwelijke Kamerlid, 1918 (collectie ISSG, Amsterdam)

De anti-Vlootwetdemonstratie

Naar aanleiding van de oproep in *Het Volk* kwamen op 23 september 1923 op het IJsclubterrein in Amsterdam ongeveer 80.000 demonstranten bijeen. Onder leiding van de SDAP en Nederlandse Verbond voor Vakverenigingen (NVV) hadden betogers met rode rozen in het knoopsgat of op hun blouses uit alle provinciën, met banieren en muziekkorpsen, zich verzameld om te protesteren tegen de Vlootwet. Meer dan 40 extra treinen reden die dag. De demonstratie tegen de Vlootwet was in lijn met het principiële antimilitarisme van veel socialisten. Klokslag één uur opende de SDAP de bijeenkomst en er kwamen verschillende sprekers, waaronder Suze Groeneweg.[23]

Vanaf tribune II voerde de bevlogen Groeneweg het woord. Volgens haar was het overbodig het woord te moeten voeren tijdens deze demonstratie, omdat de demonstranten die van heinde en verre waren gekomen, met opoffering van tijd en geld om hier te demonstreren, het levende woord vormden. Naast tienduizenden mannen, waren er ook duizenden vrouwen gekomen om hun afkeer uit te spreken tegen de Vlootwetplannen. Groeneweg gaf aan dat vooral vrouwen belang hadden bij deze dag van protest. Niemand dacht volgens haar aan de vrouw die onder het militarisme te lijden had. Op alles en iedereen moest worden bezuinigd, niet om de Nederlandse staatsschulden te betalen, maar om een vloot te bouwen: 'Een

DE BETOOGING TEGEN DE VLOOTWET, de grootste demonstratie, welke ooit in ons land is gehouden. Eenige bekende persoonlijkheden in den stoet. V. l. n. r.: Schaper, Wibaut, Kleerekoper, Troelstra en Suze Groeneweg. Geheel rechts Vliegen.

Suze Groeneweg als spreekster vanaf tribune II bij het IJsclubterrein tijdens de anti-Vlootwetdemonstratie in Amsterdam, 23 september 1923 (collectie Delpher)

SDAP en NVV bieden petitie van ruim 1.132.000 Nederlanders aan op het Binnenhof, Den Haag, 1923 (collectie Nationaal Archief)

vloot waar niemand om had gevraagd, maar wij willen geen vloot. Wij willen geen bewapening. Heel de wereld krimpt nog van de gevolgen van de oorlog en wij zeggen: dat nooit meer.'[24] Groeneweg kreeg een staande ovatie.[25]

De demonstratie diende er ook voor om de SDAP weer op de kaart te zetten. Tijdens WOI was de politieke strijd in het kader van het nationaal belang tijdelijk opgeschort. Dit standpunt vond kritiek bij de achterban. De top van de partij was er daarom nu op gebrand de Vlootwet te verwerpen. Niet alleen het in haar ogen militarisme van de wet moest aanleiding geven tot protest, ook geldverspilling diende in tijden van bezuinigingen aan de kaak te worden gesteld.[26]

Volkspetitionnement tegen de ontwerp-Vlootwet

Na de anti-Vlootwetdemonstratie gingen duizenden actievoerders van NVV en SDAP op pad om landelijk handtekeningen op te halen voor het volkspetitionnement tegen de Vlootwet. De petitie kende een deadline; alle handtekeningen moesten op 8 oktober binnen zijn.[27] Er was zo weinig tijd voor dit voornemen dat sociaaldemocratische vrouwenclubs werden gemobiliseerd om lijsten te verspreiden en handtekeningen op te halen. De SDAP en NVV bestempelden deze inzet als een actieve daad van de vrouw tegen het militarisme.[28] In totaal waren er 125.000 lijsten in A4-formaat gedrukt met de oproep: 'Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Ondergetekenden alle meerderjarige inwoners van Nederland verzoeken u het ontwerp-Vlootwet 1924 te verwerpen'.[29]

Op elke lijst was ruimte voor 25 handtekeningen. Hiermee konden in totaal 3.125.000 handtekeningen worden opgehaald. Kranten drukten ook uitknipbare lijsten uit. De sluitingsdatum werd verplaatst omdat de behandeling van de Vlootwet was uitgesteld en pas op 16 oktober aan de orde was. Het volkspetitionnement tegen de ontwerp-Vlootwet wist meer dan 1 miljoen handtekeningen te vergaren. Nederland telde destijds ongeveer 7 miljoen inwoners, waarvan er 4 miljoen meerderjarig waren. De SDAP haalde in Zuid- en Noord-Holland samen met de noordelijke provincies de meeste stemmen en handtekeningen op. Het percentage handtekeningen dat in het confessionele zuiden (Limburg, Noord-Brabant en Zeeland) is opgehaald, was met 10 procent het laagst. Ondanks dit lage percentage bleek dat vermoedelijk duizenden confessionelen meetekenden. Om de reikwijdte van hun actie te vergroten hadden de sociaaldemocraten namelijk buiten de gebaande paden handtekeningen opgehaald, zoals bij katholieke arbeiders: 'Gelukkig denkt een groot deel der R.K.-arbeiders er anders over. Zo teekenen sommigen met R.K. achter den naam, daartoe soms heftig aangespoord door de vrouw of door een der volwassen kinderen.'[30]

'De afwijzing van het wetsontwerp was een van de spannendste momenten uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis'

Ze stuitten overigens ook op verzet waarbij een enkele collectant werd uitgemaakt voor landverrader. Dit soort incidenten waren eerder uitzondering dan regel; er waren immers meer meldingen van katholieken en protestanten die wel tekenden. Het volkspetitionnement maakte veel los, ook in de gelederen van de katholieken, waar zo vurig op werd gehoopt. Het wekte zelfs de indruk dat de Vlootwet met behulp van de katholieken kon worden verworpen.[31] Op 16 oktober om twaalf uur kwam een grote menigte bijeen voor het hoofdkwartier van de SDAP, het Volksgebouw aan de Haagse Prinsengracht. SDAP en NVV voerden het volkspetitionnement in een demonstratieve optocht naar het Binnenhof, waar de Kamervoorzitter het verzoek aannam.[32]

De politieke afrekening

Terwijl de lijsten met handtekeningen binnenkwamen, begon dezelfde dag het Vlootwetdebat. Maar liefst 32 Kamerleden zouden spreken, onder wie RKSPer Sophie Charlotte Bronsveld-Vitringa.[33] Ondanks druk vanuit de regering sprak zij zich tijdens het debat onverwachts uit tegen het wetsontwerp. Volgens Bronsveld-Vitringa werd ermee namelijk een eerdere Pauselijke Vredesbrief tot ontwapening genegeerd. Het viel haar als eerste katholieke vrouwelijke parlementariër zwaar tegen te stemmen, maar ze moest naar eigen zeggen handelen in de richting van de wereld die naar vrede verlangde. Na haar toespraak prezen de oppositie en de pers in dezen haar moed.[34]

Portret van Sophie Bronsveld-Vitringa (beeldbank Katholiek Documentatie Centrum)

RKSP-fractievoorzitter Wiel Nolens was woedend. Hij nam Bronsveld-Vitringa apart en gaf haar de wind van voren. Daags erna maakte zij tijdens de fractievergadering bezwaar tegen zijn uitspraken. Ze had wekenlang gebeden en met zichzelf geworsteld en vroeg de fractie vergeefs haar mening te respecteren. Bronsveld-Vitringa had zichzelf met haar rede enerzijds buitenspel gezet, maar anderzijds had zij zich onsterfelijk gemaakt door met haar stem het verschil te maken: 'Tien leden van de katholieke fractie – waaronder Bronsveld-Vitringa – stemden samen met de socialisten. Men zou zelfs zeggen dat haar stem de doorslag gaf en dat een vrouw de Nederlandse vloot had verslagen.'[35]

Naast Bronsveld-Vitringa spraken nog vier andere vrouwelijke Kamerleden van de oppositie zich uit tegen het Vlootwetonderwerp: 'Groeneweg, Westerman, Bakker-Nort en Van Dorp. Katz van de CHU was de enige vrouwelijke voorstander: Vanwege de zondeval minachtten de calvinisten immers de mens en oordeelden zij, zoals mej. Katz, vrede in strijd met de menselijke natuur'.[36]

Zes van de zeven vrouwen stemden dus tegen. Dit was 12 procent van de nee-stemmers in de Tweede Kamer. Zoals aangegeven werd de Vlootwet verworpen met 50 tegen 49 stemmen. De afwijzing van het wetsontwerp was een van de spannendste momenten uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis. De partijen CHU en ARP – waar Katz lid van was - waren eensgezind voor. Tien katholieke Kamerleden, waaronder Bronsveld-Vitringa, stemden met

Vrouwen voorop in de strijd tegen de Vlootwet, 23 september 1923 (collectie IISG, Amsterdam)

de oppositie mee. De gehele oppositie in de Tweede Kamer stemde tegen. En één Kamerlid had dit alles kunnen voorkomen, maar kwam niet opdagen. Het betrof CHU-Kamerlid Bartholomeus Gerretson, die voor zou stemmen, maar deze was vanwege ziekte afwezig. Het tweede kabinet-Ruijs de Beerenbrouck diende diezelfde avond van 26 oktober nog bij koningin Wilhelmina zijn ontslag in.[37]

Conclusie

Grote projecten bij de krijgsmacht – zoals de vernieuwing van de huidige vloot – vereisen niet alleen een groot budget en een toekomstgerichte analyse van capaciteitsbehoeften. Het betreft een militair-politieke aanpak die in de afgelopen honderd jaar alleen maar complexer lijkt te zijn geworden. Er moet daarbij ook rekening worden gehouden met kostenraming, verwervings-, aanbestedings- en productietermijnen die ver boven de zittingsduur van een politieke regeringscoalitie liggen. De Vlootwet van 1923 illustreert dat veranderingen in geopolitieke perceptie en nationale financieel-economische motieven van invloed kunnen zijn op de operationele gereedheid van een krijgsmachtdeel en het veiligheidsbeleid van een land. Dit beïnvloedingsproces werd destijds zelfs versneld door een nieuwe factor: vrouwen die in de landelijke politiek op niet mis te verstane wijze meepleitten tegen de (financiële en in hun ogen veiligheidspolitieke) gevolgen van de beoogde vlootuitbreiding. Van alle vrouwen in de Tweede Kamer stemde 85 procent tegen, terwijl van de mannen 47 procent tegen stemde. Het vrouwelijk perspectief – ingegeven vanuit emancipatie – over de negatieve effecten van militaire ontwikkelingen op de vrouw van de militair, kwam hiermee tot een nieuw inzicht. Op die manier lagen de vrouwen spreekwoordelijk op ramkoers met de Vlootwet.

Anne Beckers BA is mediëvist en senior informatiespecialist verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) te Den Haag.

SCAN DE QR-CODE VOOR DE NOTEN VAN DIT ARTIKEL.

STICHTING MARINE UITVAARTTEAM

Elke uitvaart is bijzonder, maar uitvaarten van (oud-)marinepersoneel zijn dat zeker, omdat de uitvoering om een speciale manier van werken vraagt. Deze uitvaarten hebben unieke militaire elementen die niet dagelijks voorkomen. Het gaat dan bijvoorbeeld om uitvaarten waarbij protocol en ceremonieel een belangrijke rol spelen. Maatwerk is hierbij vanzelfsprekend.

Om deze uitvaarten op de juiste manier te verzorgen, heeft Stichting Marine Uitvaarteam eigen uitvaartteams beschikbaar waarin alle specialistische kennis is samengebracht. De teams bestaan uit vrijwilligers die door het hele land kunnen worden ingezet. Zij zijn getraind om bijzondere uitvaarten met beperkt militair ceremonieel te verzorgen, zij dragen door hun aanwezigheid bij aan een persoonlijk, mooi en betekenisvol afscheid. De teams zijn uniform gekleed.

Aanmelden als vrijwilliger:
voorzitter@marineuitvaartteam.nl

Waarmee kan het Marine Uitvaartteam u van dienst zijn?

- Ceremonieel aanwezigheid bij uitvaarten van (oud-) marinepersoneel met beperkte militaire eer;
- Erewacht/dodenwacht bij een herdenkingsdienst en crematieplechtigheden;
- In/uitgeleide;
- Het verstrooien van de as van de overledene met een ceremoniële aanwezigheid.

Wij zoeken vrijwilligers en sponsoren/donateurs

Wij zoeken (post) actieve marinemensen en/of marineveteranen die zich voor dit prachtige doel willen inzetten. Wilt u de stichting een warm hart toedragen door middel van een donatie of gift? Neem dan contact op met:
penningmeester@marineuitvaartteam.nl

ADVERTENTIE

REFUSENIKS

Voroshylovsky District, Donetsk, 15 februari 2016

De Rebbe van de Orthodox Joodse Gemeenschap in Donetsk is niet enkel geestelijk leider van zijn geloofsgemeenschap. Hij is ook coördinator van het jeugdprogramma en treedt op als contactpersoon naar de buitenwereld. Daarnaast ziet hij erop toe dat de kinderen op de Joodse School in Donetsk goede vorderingen maken wat betreft hun academische resultaten.

De synagoge van Donetsk staat aan Oktjaberska Straat, Voroshylovsky District. De naam van de straat is ontleend aan de Oktober Revolutie. Boven de poort naar de synagoge staat in het Cyrillisch 'Dom Menachim Mendel': Huis van Menachim Mendel. De synagoge – ooit gebouwd als poppentheater, maar nu een podium voor God – is vernoemd naar de barmhartige Rebbe Menachem Mendel Schneerson, de zevende Chabad Rabbi die een wereldwijde, invloedrijke beweging in gang zette voor sociale, religieuze, en humanitaire steun aan Joodse gemeenschappen. Geboren in 1902 in de Zwarte Zee haven van Mykolaiv ligt Rebbe Mendel nu begraven in de New Yorkse wijk Queens. Na een lang en arbeidzaam leven zou hij sterven in Manhattan. Tegenwoordig wordt de Rebbe uit het Russische Rijk door velen gezien als de meest invloedrijke Joodse leider van de twintigste eeuw. Onder de Amerikaanse president Jimmy Carter ontving Mendel de *Congressional Gold Medal* voor buitengewone verdiensten ter bevordering van onderwijs wereldwijd, moraliteit en liefdadigheid.

In het humanitaire werk van Rebbe Mendel wordt vaak zijn inzet voor het onderwijs aan meisjes genoemd. Ook in de Joodse Gemeenschap van Donetsk staat zo'n meisjesschool, misschien wel geïnspireerd door Mendel. Voor mijn bezoek aan de synagoge ben ik al een paar keer bij die meisjesschool langs geweest in het kader van een telling van het aantal nog naar school gaande kinderen in Donetsk. Naast mij lopen de Rebbe en de directrice van de School. Door de kier van de deur zie ik hoe in de klas drie meisjes voorovergebogen over hun schoolwerk zitten. Geconcentreerde leesexercitie. De dikke kleding van de meisjes springt in het oog. Dit is de tweede winter dat de kinderen van de Donbas in onverwarmde schoolgebouwen naar school toe gaan. 'De stookolie is op en door de beschietingen is het glas uit de ramen geschoten', vertelt de directrice. De Rebbe, de directrice en ik lopen verder door de gang, op weg naar het muzieklokaal. De Rebbe vertelt hoe voor de oorlog zo'n 150 leerlingen de school bezochten. Twee jaar de oorlog in is hun aantal gezakt naar 44. 'Ouders die dat konden zijn naar Israël vertrokken', legt de Rebbe uit. Zij hebben daar veiligheid gevonden voor hun kinderen, een bestaan zonder oorlog en geweld. Andere ouders uit de wijk houden hun kinderen thuis uit angst dat hen iets overkomt tijdens de schooldag. Ik weet waar de Rebbe het over heeft, want al wekenlang zijn wij als OVSE bezig om het explosieve materiaal, inclusief de UXO's en landmijnen die in de stad liggen in kaart te brengen. Veel meer dan aangeven op een kaart waar het materiaal zich bevindt kunnen wij niet, want ons mandaat staat het verwijderen van explosieven niet toe. We spuiten wel met verf een cirkel om de uit de grond stekende *tail fins* van de mortiergranaten. Nu er sneeuw ligt zijn die rode verfcirkels die wij spuiten beter te zien voor de mensen. Met mijn handen graaf ik dan de sneeuw weg om zo'n explosief voordat ik de verfcirkel trek. Granaten spotten wordt uiteindelijk routine.

'Granaten spotten wordt uiteindelijk routine'

Als laatste die dag eet ik met de kinderen in de eetzaal mee. Op het menu staan boekweitgrutten, sprot met mierikswortelsaus en dille, koolrolletjes met soep en wintergroenten. 'Donaties van de DPR' (Donetsk People's Republic), zegt de Rebbe. 'Onze kinderen hebben goede voeding nodig om te kunnen groeien en leren. De DPR-regering biedt onze kinderen dat in tijden van schaarste. Tenslotte is alle verdere transport gestopt. Van wat over is maken de gelovigen voedselpakketten. Die leveren wij af aan aan huis- of bed gekluisterde mensen. We brengen evenveel voedselpakketten naar Joodse burgers als naar niet-Joodse burgers in Donetsk. Honger kent geen geloof'.

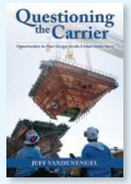
Op het afgesloten terrein achter de synagoge bevindt zich een kleine ruimte die als winkel door kan gaan. Er is een toonbank en een kassa en langs de muren zijn stellingen gemonteerd. Maar veel waren liggen daar niet op. De Rebbe legt uit dat de aanvoer van gewone producten nageno stil is komen te liggen, laat staan dat er nog koosjer producten de stad binnen komen. 'In de zomer was dat niet zo'n probleem, toen hadden we oogst uit onze eigen tuinen bij de Dacha's.' Maar in het midden van de winter is naast nog wat weckpotten met kool niet veel meer voorradig. Laat staan dat er nog de bevoorrading is van koosjer producten. Die werden vroeger vanuit Rostov-on-Don en de Krim aangevoerd, maar die logistieke lijn bestaat niet meer. En als er al sprake is van bevoorrading, dan wordt het overgrote deel van de goederen als 'onderpand' ingenomen aan de *Block Posts*. 'Tien *Block Posts* tussen Yalta en Donetsk', vertelt de Rebe. 'Aan het einde van de doorgeeflijn blijft er niets over'. De Rebbe reikt zijn arm naar een hoge plank en grijpt daar naar een van de laatst overgebleven flessen. 'Voor u mevrouw, uit dank voor uw bemiddelende werk'. Ik bekijk het etiket van de fles: *Krymskaya Kosher Wine*.

Terug in de synagoge vertelt de Rebbe mij hoe zijn grootvader geboren werd in Dniepropetrovsk. In magere jaren was hij met zijn gezin naar Donetsk getrokken om te gaan werken in de ijzersmelterijen van Voroshylovsky. Alle Joden van Donetsk woonden in die wijk, en allemaal waren zij werkzaam in de smelterijen. De gemeenschap was in de jaren daarvoor door de Bolsjewieken uit Rusland verdreven. Die hadden korte metten gemaakt met de Chabad Hasidi. Zo waren die op de vlucht gegaan naar nieuwe oorden. Ze hadden in steden als Samarkand en Tashkent langs de zijderoute een nieuw huis-ver-van-thuis gevonden. Daar stichtten zij Hassidische gemeenschappen en sloten vriendschap met Joden die er al langer woonden. In hun nieuwe oorden sloten de Chabad's ook vriendschappen met *Refuseniks*, Joden die naar Israël wilden emigreren, maar wiens vertrek door de Sovjetautoriteiten werd geweigerd. De Chabad Hasidi konden deze 'geweigerden' een bredere Joodse gemeenschap bieden op plaatsen waar lokale Joden al lang verstoken waren geweest van religieuze uitwisseling. Pas onder Gorbachev zouden glasnost en perestrojka het voor Sovjet-Joden mogelijk maken om *aliyah* te maken, om op te stijgen naar het Beloofde Land.

'Waar de Joodse gemeenschap in Donetsk eertijds relatief welig tierde, staan sinds het uitbreken van de vijandigheden in 2014 de kerkbanken leeg'

Waar de Joodse gemeenschap in Donetsk eertijds relatief welig tierde, staan sinds het uitbreken van de vijandigheden in 2014 de kerkbanken leeg. Gelovigen komen nog wel bij elkaar, vertelt de Rebbe, maar niet meer zo frequent als voorheen. Leden van zijn gemeente kwamen onder druk te staan vanwege het veranderende regime. De onzekerheid die dit met zich meebrengt, alsook het toegenomen gevaar in de stad door de constante beschietingen, heeft hen er in veel gevallen voor doen kiezen om zich aan het oog van de wereld te onttrekken. In hun huizen wachten zij af wat er komen gaat. 'Zo zijn wij dat al duizenden jaren gewend', voegt de Rebbe daaraan toe. 'Wanneer Joden op plaatsen woonden waar sprake is van oorlog en geweld, kiezen zij er vaak voor om onzichtbaar te worden. Door onzichtbaar te zijn loop je minder risico om onderwerp van de aanval te worden', verklaart de Rebbe. 'Maar onzichtbaar betekent in ons geval niet dat wij geen weerstand bieden tegen het geweld. Ook wij zijn *Refuseniks*, Geweigerden van onze tijd. Alleen zijn wij het dit keer zélf die voor weigering kiezen. Een weigering om niet mee te gaan in het oorlogsgeweld en voor vrede te kiezen.'

KLTZ (SD) drs. Caecilia Johanna van Peski (1970) studeerde Onderwijs- en Cultuurpsychologie en Civiel-Militaire Interactie. Zij werkte vervolgens voor verschillende multilaterale organisaties, waaronder de EU, NAVO, OVSE en de VN. Sinds 2020 is zij verbonden aan de Koninklijke Marine. www.vanpeski.org

Questioning the Carrier
Opportunities in Fleet Design for the U.S. Navy

Auteur	Jeff Vandenengel
Uitgever	Naval Institute Press, Annapolis MD (2023)
Omvang	320 blz
Prijs	$ 34.95
ISBN	9781682478707

Questioning the Carrier onderzoekt hoe de U.S. *Navy* het 'tijdperk van de raket' kan omarmen door te opereren in een genetwerkt bestand en hoe de vloot door middel van diversificatie de voordelen van de carrier kan maximaliseren, zonder volledig ervan afhankelijk te zijn. Terwijl potentiële tegenstanders in toenemende mate inzetten op systemen die vliegkampschepen verder de zee op dwingen, is het volgens auteur Jeff Vandenengel nodig om de carrier-centric vloot efficiënter te gaan gebruiken. Hierbij put Vandenengel, officier bij de Amerikaanse onderzeedienst, meer dan eens uit historische cases.

Van iedereen en niemand
De helikopter en de Nederlandse krijgsmacht, 1945-2020

Auteur	Rolf de Winter
Uitgever	Boom Geschiedenis, Amsterdam (2023)
Omvang	384 blz
Prijs	€ 39,90
ISBN	9789024459131

Al snel na de Tweede Wereldoorlog werd duidelijk dat er voor het hefschroefvliegtuig een glorieuze toekomst in het verschiet lag, zeker ook voor militaire doeleinden. Toch duurde het nog decennia voordat de helikopter in Nederland een volwaardige plaats verwierf naast de traditionele hoofdwapensystemen van de marine, land- en luchtmacht. In *Van iedereen en niemand* schetst Rolf de Winter het soms ronduit ontstellend moeizame proces waarin de helikopter zich in Nederland ontworstelde aan zijn stiefmoederlijke plaats. De veranderende taakopvatting van de krijgsmacht en de vasthoudendheid van enkele militaire en politieke voorvechters zorgden uiteindelijk voor een kentering.

Tasten in het duister
Inlichtingenstrijd tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949

Auteur	Rémy Limpach
Uitgever	Amsterdam University Press (2023)
Omvang	672 blz
Prijs	€ 39,99
ISBN	9789463727082

Op basis van de interacties tussen de Nederlandse en Indonesische inlichtingendiensten, die elkaar continu te slim af probeerden te zijn, wordt het verloop van de spionageoorlog in de Nederlands-Indonesische oorlog geduid. Auteur Remy Limpach laat zien dat deze grimmige en complexe strijd achter de schermen een grote – en tot dusver onderbelichte – impact had op de onafhankelijkheidsstrijd. In welke mate hebben Nederlandse inlichtingendiensten gefolterd en andere vormen van extreem geweld gebruikt? Hoe accuraat waren de inlichtingen die zij over de Indonesische strijdkrachten vergaarden? Welke effecten hadden hun rapporten op de Nederlandse acties te velde – en op de besluitvorming van hogere echelons?

Het Tokiotribunaal
De geboorte van het moderne Azië

Auteur	Gary J. Bass
Uitgever	Hollands Diep, Amsterdam (2023)
Omvang	896 blz
Prijs	€ 49,99
ISBN	9789048829521

In de weken nadat Japan zich had overgegeven aan de geallieerden, boog de wereld zich over de kwestie hoe men na al die jaren van bloedvergieten en verwoesting verder moest. De leiders van Japan moesten worden berecht en gestraft. Voor de geallieerden bood het proces de mogelijkheid een wettelijk kader te scheppen om oorlogsmisdaden te vervolgen. Voor de Japanners die terechtstonden was dit de kans om te bepleiten dat ze hun oorlog hadden gevoerd om Azië te bevrijden van westers imperialisme. Het Tokiotribunaal is een meeslepend verhaal over oorlogshandelingen, spectaculaire aanvaringen in de rechtszaal en de luisterrijke beginjaren die bepalend waren voor de naoorlogse periode in Azië.

Conflict
Oorlogsvoering van 1945 tot Oekraïne

Auteur	Andrew Roberts & David Patreus
Uitgever	Prometheus Uitgeverij, Amsterdam (2023)
Omvang	560 blz
Prijs	€ 45,00
ISBN	9789044654073

Historicus Andrew Roberts en generaal David Petraeus, voormalig CIA-directeur, onderzoeken de ontwikkeling van moderne oorlogsvoering sinds de Tweede Wereldoorlog. Zeventig jaar aan conflicten en oorlogen, waaronder de Golfoorlog, de Joegoslavische oorlogen en de oorlogen in Afghanistan, schetsen een indrukwekkend beeld van een steeds gevaarlijkere en complexere wereld waarin generaals en politici gedwongen worden zich continu aan te passen aan nieuwe ontwikkelingen, maar toch telkens opnieuw dezelfde cruciale fouten maken. Het boek werpt een kritische blik op ons recente verleden en vormt een onmisbare basis voor moderne oorlogsvoering en voor wat ons de komende decennia te wachten staat.

Tragedie in het Midden-Oosten

De gruwelijke aanslagen van Hamas en de reactie daarop van Israël drukken ons met de neus op het keiharde feit van de complexiteit van de problemen aldaar. Het is een overlevingsoorlog; voor beide kanten. Wie gaat dat overleven? De sterkste? De gewelddadigste? Of misschien het recht? We durven eigenlijk niet meer uit te spreken, dat we hopen op een rechtvaardige vrede in het Midden-Oosten, omdat de werkelijkheid er steeds verder vandaan beweegt. Hamas wist natuurlijk hoe hard Israël zou reageren op de aanslagen. Dat calculeerden de terroristen in en daar maken zij nu uitgebreid gebruik van in de internationale mediacampagne.

'Op basis van verdrijving, uitsluiting, ontkenning, haat kan je misschien geweld wel stoppen, maar geen vrede bouwen'

Het tragische is dat gewone, vredelievende mensen daar op de eerste plaats het slachtoffer van zijn. Niet alleen direct, namelijk nu, maar ook indirect op de langere termijn. Het is tragisch voor Israël. Voor Joden is het land een plek in de wereld waar ze een veilig heenkomen kunnen vinden als ergens het antisemitisme weer toeslaat. Een plek waar zij niet de uitzondering zijn, zoals overal elders in de wereld, hoe liberaal een land ook is, maar waar zij de norm zijn. Waar de sabbat de vrije dag is en niet de zondag, bijvoorbeeld. Israël is bedoeld als toevluchtsoord. Een zekerheid om op terug te vallen. De veiligheid van die staat schudt nu op haar grondvesten. En dat uitgerekend onder een premier, Benjamin Netanyahu, die van de veiligheid van Israël zijn hoofdprogramma heeft gemaakt.

Het is tragisch voor de Palestijnen. Voor hen was Palestina de plek waar zijn woonden, werkten en waar ze nu worden getolereerd als kleine minderheid. Of van waaruit ze zijn verdreven naar A-Gebieden, B-Gebieden, vluchtelingenkampen. En van waaruit ze nog steeds worden weggepest door fanate kolonisten. En helemaal voor de mensen in de Gazastrook, of wat er nog van over is.

Hoe moet je hier ooit uitkomen?

Je mag hopen dat iedereen zich realiseert dat het zo niet verder kan. Westerse leiders als Biden, Sunak, Scholtz, Macron en Von der Leyen spraken meteen na de aanslagen van Hamas hun onvoorwaardelijke steun uit aan Israël. Na zijn gesprek met Netanyahu noemde premier Rutte de premier van Israël zijn vriend. Die eerste reacties van steun zijn goed voorstelbaar omdat ieder de aanslagen van 9/11 (2001), Londen (2005), Parijs (2015), Brussel (2016) en Berlijn (2016) herkende. Ze zagen in de aanslagen van Hamas hetzelfde terrorisme. Wat we niet zien, maar wel mogen hopen dat deze westerse leiders na het uitspreken van hun solidariteit met Israël nu overgaan op druk en diplomatie. Op basis van verdrijving, uitsluiting, ontkenning en haat kan je geweld misschien wel stoppen, maar geen vrede bouwen.

Uiteindelijk zal er ooit iemand aan een onderhandelingstafel een oplossing moeten zoeken. Apartheid is afgeschaft, de Berlijnse Muur is gevallen: het is niet onmogelijk. Het lijkt niet vanzelfsprekend te hopen op een rechtvaardige vrede in het Midden-Oosten. Maar laten we eerlijk zijn: voortgaan op de huidige weg leidt tot niets. Zou dit een keerpunt kunnen zijn? Zou dat het zijn, waar westerse leiders op aansturen? Mocht het er ooit van komen dan moeten we bereid zijn alles op alles te zetten om vrede te ondersteunen. Met humanitaire hulp, bijvoorbeeld, of met vredestroepen.

Prof. dr. Theo Brinkel is KVMO hoogleraar Militair-maatschappelijke studies aan de Universiteit Leiden.

CDR B.D. PIETER KOK

NOODZAAK

Strategische keuzes voor de krijgsmacht een politieke zaak

Demissionair staatssecretaris van Defensie Christophe van der Maat bezoekt het Defence and Security Equipment International (DSEI) Event in London, september 2023 (foto: Ministerie van Defensie)

Brede bestaanszekerheid is het motto van veel partijen in aanloop naar de verkiezingen. ‘Veiligheid’ is voorwaardelijk voor alles wat onder deze brede bestaanszekerheid kan worden begrepen. In de verkiezingscampagnes is dit motto tot op heden echter beperkt tot financiële bestaanszekerheid voor de lagere inkomens. Het omvat echter aanzienlijk meer.

Als onderdeel van het *Host Nation Support* van de NAVO biedt Nederland haar logistieke infrastructuur beschikbaar voor het transport van militaire middelen, zoals hier ter ondersteuning van het Amerikaanse 101st Airborne in de haven van Rotterdam (foto: Ministerie van Defensie)

Denk bijvoorbeeld aan fysieke veiligheid van de bevolking, de dijken, wateroverlast, veiligheid voor gezonde economie, veiligheid voor de welvaart en het voortbestaan van ondernemingen, veiligheid door sociaal minimum en woonzekerheid. Brede bestaanszekerheid in de steden, in de provincies, bescherming van de hele maatschappij tegen ongecontroleerde immigratie, veiligheid en zekerheid door en voor hulpdiensten. Maar ook energiezekerheid, voedselzekerheid, werkgelegenheid, veiligheid in het werk, zorg, onderwijs, bescherming tegen geluidsoverlast, veiligheid in het gezin, veiligheid voor de jeugd, de ouderen, enzovoort. Alles overkoepelend en een absolute voorwaarde voor een vrije ontwikkeling van onze maatschappij op al deze onderwerpen is 'veiligheid' en staat daarom bovenaan in de hiërarchie van voornoemde elementen. Dat vereist allereerst een adequate krijgsmacht om internationale veiligheid, vrede en zekerheid te ondersteunen en ongewenste inbreuken op onze nationale en bondgenootschappelijke veiligheid te voorkomen. Binnenslands staan een goede justitie, Openbaar Ministerie, politie, en rechterlijke macht borg voor onze rechtsorde en waar nodig kan de krijgsmacht bijstand verlenen, alsook het assisteren bij natuur- en andere rampen. Helaas staat veiligheid, deze allereerste taak van elke overheid waar ook ter wereld – de bescherming van leven, have en goed van haar inwoners – nog niet voorop in de prioriteitenlijst van de meeste politieke partijen. Zij houden in meerderheid hierover hun kaarten voor de borst.

'Alleen bij de Landmacht zijn voorzichtige stappen gezet, zo is de artillerie aanmerkelijk hersteld en worden daartoe verreikende raketsystemen verworven'

Dit artikel beoogt inzicht te verschaffen in wat de uitgangspunten en criteria zouden moeten zijn bij de omvang en samenstelling van de krijgsmacht. Dat zijn, kort samengevat, het in de grondwet aangegeven nationale belang wat hieronder nader wordt gespecificeerd, de bondgenootschappelijke verplichtingen, de noodzaak voor een financiële langetermijnplanning en een bondgenootschappelijk overeengekomen taakverdeling. Op basis van die voorwaarden en overwegingen ontstaat een beargumenteerde invulling en prioritering van de noodzakelijke middelen.

Goede voornemens

Kort na de Russische invasie van Oekraïne in februari 2022 ontstond in het parlement een geruststellende eensgezindheid rond de notie dat Nederland haar krijgsmacht op orde moest brengen en aan haar NAVO-verplichtingen zou moeten gaan voldoen door 2% van haar BBP per jaar aan het defensiebudget toe te delen. Het kabinet reageerde met het voornemen deze ambitie voor 2024 in de plannen te zetten, echter maar voor twee jaar. Dit in tegenstelling tot Duitsland, dat bij monde van bondskanselier Scholz aankondigde per direct tenminste 2% in te zetten (in de toekomst meer) en daarnaast meteen 100 miljard euro beschikbaar te stellen voor schadeherstel van de ook daar grondig afgebroken *Bundeswehr*. Die aankondiging werd in de *Bundestag* met staand applaus ontvangen. In Nederland werd in de voornemens van het kabinet aandacht besteed aan het herstel van de restanten van onze krijgsmacht, waaronder achterstallig onderhoud en modernisering en vervanging van verouderde eenheden. Weinig aandacht ging uit naar het aanvullen van wat lang is afgebroken en nu daadwerkelijk nodig is. Alleen bij de Landmacht zijn voorzichtige stappen gezet, zo is de artilleriecapaciteit aanmerkelijk hersteld en worden daartoe verreikende raketsystemen verworven.

Tekortkomingen ten aanzien van het nationale belang

Het is een goed en universeel principe om de omvang, samenstelling en gereedheid van de krijgsmacht te baseren op wat nodig is voor de bescherming van de nationale kwetsbaarheden en in mindere mate op de actuele dreiging. De operationele gereedheid van de krijgsmacht moet uiteraard worden gemotiveerd door die actuele dreiging, maar deze kan op zeer korte termijn onderhevig zijn aan drastische veranderingen – denk aan de oorlog in Oekraïne en de daaraan verbonden actuele dreiging voor Europa (zelfs nucleair). In zulke gevallen moet het mogelijk zijn de beschikbare capaciteiten snel te mobiliseren, maar die moeten er dan wel zijn. Nergens werd in de defensievoornemens gerefereerd aan de taken van onze krijgsmacht op basis van wat daarover in de grondwet staat, namelijk de bescherming van de Nederlandse belangen en de verdediging van het grondgebied. De Defensienota 2022 noemt drie hoofdtaken: voornoemde verdediging van het grondgebied, de bevordering van de internationale rechtsorde en het leveren van militaire bijstand aan civiele autoriteiten. De éérste grondwettelijke taak, het beschermen van de belangen van Nederland, stijgt ontegenzeggelijk uit boven alleen het grondgebied en die andere twee taken. Dat wordt in de defensienota niet besproken. Het gaat hier natuurlijk over het maritieme levensbelang van Nederland en daarmee Europa.

Van onze complete logistiek, voedingsmiddelen, grondstoffen, energie, producten en halfproducten werd vóór de oorlog in Oekraïne ongeveer 90% overzee aangevoerd. Dat komt neer op zo'n 80 schepen, van graan-, erts- en bulkcarriers tot supertankers en kustvaarders, die per dag alleen al in Rotterdam worden afgehandeld. Dat is sindsdien toegenomen omdat het gas dat voorheen via pijpleidingen uit Rusland kwam, nu per schip over de oceanen wordt aangevoerd. Daar zijn we de komende decennia nog niet vanaf. Een goed voorbeeld van de Europese afhankelijkheid van de zee-aanvoerlijnen is energie. In 2021 was de totale behoefte van Europa aan olie en gas 237 miljoen ton. Daarvan werd in dat jaar 200 miljoen ton via Rotterdam ingevoerd. Naast de aanvoer per schip, komt een deel van alle olie, gas, elektrische energie en data ook via leidingen op de zeebodem Nederland en Europa binnen. In tijden van toenemende spanning komt de bulk van de Amerikaanse militaire versterking van Europa per schip via de havens van Vlissingen en Delfzijl binnen. Als al die aanvoer over zee stagneert worden Nederland en Europa gewurgd, gaat hier het licht uit en kan er aan het oostgrenzen bij gebrek aan brandstof niet meer worden verdedigd, ook niet met de daarvoor extra aangeschafte middelen. Rusland heeft voor die wurging de capaciteiten, tientallen zeer moderne onderzeeboten, gebouwd van titanium, nucleair voortgestuwd, snel en diep onder de oppervlakte varend met zeer moderne torpedo en geleide (nucleaire) wapensystemen, tactisch zowel als strategisch, voor zee- en landdoelen.

Logische taakverdelingen

Nederland ontbreekt de middelen om aan die onderzeebootdreiging adequaat het hoofd te bieden. Niet eens zo lang geleden telde de Koninklijke Marine nog twintig fregatten, zes onderzeeboten en een groep van dertien moderne maritieme patrouillevliegtuigen. Daarmee kon een paar maritieme escortegroepen operationeel ingezet worden. De groep vliegtuigen is in zijn geheel opgeheven en van de twintig fregatten zijn er nog zes over, waarvan er twee of drie niet operationeel zijn. Van de vier onderzeeboten kan de helft tot in het volgende decennium niet meer varen omdat die gekannibaliseerd moeten worden teneinde de andere helft in de vaart te houden. Weliswaar wordt de thans resterende krappe onderzeebootbestrijdingscapaciteit van twee *multi purpose* fregatten aanzienlijk gemoderniseerd door vervanging met twee nieuwe fregatten, kwantitatief wordt daarmee echter geen enkele vooruitgang geboekt. Hetzelfde geldt voor de onderzeeboten en in de vervanging van de zo noodzakelijke maritieme patrouillevliegtuigen wordt helemaal niet voorzien.

Van onze NAVO-bondgenoten hoeven we geen overdreven verwachtingen te koesteren. De Britten hebben hun onderzeebootbestrijdingscapaciteit de afgelopen 30 jaar gereduceerd tot onder het niveau van de Nederlandse vloot van vóór de grote afbraak, de Duitse marine is er nog minder goed aan toe en zal zich voornamelijk dicht bij huis, op de Oostzee en Noordzee concentreren. Duitsland begint met haar fonds van €100 miljard hieraan te werken en geeft ook blijk van haar maritieme betrokkenheid bij de zee-aanvoerlijnen en de Indo-Pacific. Frankrijk richt zich met haar *Force de frappe* van onderzeeboten en vliegdekschepen met onder andere nucleaire wapens voornamelijk op afschrikking en ondersteuning van de landoorlog en op de bescherming van de zeeroutes, voornamelijk over de Middellandse Zee, net als Spanje. Zo hebben alle West-Europese maritieme partners hun eigen zorgen en hun eigen belangen te behartigen en blijft er heel weinig over om ook nog de Nederlandse spectaculair tekortschietende capaciteit aan te vullen. Van de Oost-Europese NAVO-bondgenoten, die geen of zeer beperkte toegang hebben tot de zee zoals Polen, Finland, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Roemenië, Bulgarije, Griekenland en Turkije, kan bij de maritieme verdediging behalve inzet op hun lokale zeeën vanzelfsprekend vrijwel niets worden verwacht. Omgekeerd draagt Nederland met landstrijdkrachten wél bij aan de verdediging van die landen aan de

'Van de vier onderzeeboten kan de helft in het volgende decennium niet meer varen, omdat die gekannibaliseerd moeten worden teneinde de andere helft in de vaart te houden' (foto: Mediacentrum Defensie)

oostgrens van het bondgenootschap. Dat is zonder meer te rechtvaardigen uit oogpunt van solidariteit en dat dienen dan ook volwaardig uitgeruste eenheden te zijn.

Amerika

Amerika is een cruciale factor in de verdediging van Europa, maar wij moeten rekening houden met toenemende onzekerheid daarover in de toekomst en een zichtbaar verschuivende Amerikaanse aandacht van het Atlantische naar het Indo-Pacifische gebied. Op zee concentreert de US *Navy* zich wereldwijd met *Carrier Battle Groups* (vliegdekschepen met organieke escorteschepen) op *projection of power ashore,* ofwel ondersteuning van de landoorlog en in veel mindere mate op *sea control*, de bescherming van de zee-aanvoerlijnen. Het beste wat zij op het gebied van onderzeebootbestrijding ter bescherming van die routes hebben te leveren zijn moderne maritieme patrouillevliegtuigen waarvan een paar zijn geleverd aan Groot-Brittannië, Duitsland en Noorwegen. De Amerikaanse vliegtuigen zijn verdeeld over alle wereldzeeën en voor de Atlantische Oceaan kunnen zij met hun capaciteit waarschijnlijk het westelijke deel van de routes wel beschermen, maar laten het oostelijke deel goeddeels over aan de Europese maritieme bondgenoten.

Kwetsbaarheid van het grondgebied

Naast onze maritieme kwetsbaarheid, is Nederland op land zeer kwetsbaar voor luchtaanvallen. Indien Nederland in een conflictsituatie doelwit wordt van raketaanvallen, vormen onze industriële centra, havens en bevolkingscentra voor de hand liggende doelen. Wij zien dagelijks op de televisie de uitwerking daarvan op elektriciteitscentrales, industrie, infrastructuur, dammen en bevolkingscentra. Voor Nederland hoeven wij dat niet anders te verwachten. Een handvol kruisraketten is voldoende om de sluisdeuren van IJmuiden, de dijken langs de Hollandse IJssel of de Oosterschelde dam te vernietigen en het grootste deel van het westen onder water te zetten. Industriële gebieden, havens en bevolkingscentra zoals Rotterdam, Amsterdam, Eindhoven, Enschede, Moerdijk, de Zaanstreek en Limburg en talloze andere zijn voor de hand liggende doelen. Aanvalsplannen van de Sovjet-Unie zijn na het openen van de Oost-Duitse militaire archieven in grote lijnen bekend geworden. Op de operationele kaarten van Nederland bemerkt men het detailniveau van bruggen, provinciale wegen en spoorlijnen in het oosten. Getransformeerd naar onze tegenwoordige tijd hoeven we alleen maar te denken aan de recente Russische operaties om onze onderzeese infrastructuur in kaart te brengen.

'Amerika is een cruciale factor in de verdediging van Europa, maar wij moeten rekening houden met toenemende onzekerheid daarover in de toekomst'

Bondgenootschappelijke taakverdelingen

De geografische constellatie van ons bondgenootschap is inmiddels totaal anders dan tijdens de Koude Oorlog, toen het IJzeren gordijn zo'n 250 kilometer van onze grenzen lag. Nu ligt die grens tussen de 1200 en 2000 km ten oosten van ons land en is die extra ruimte ingevuld door de nieuwe NAVO-lidstaten. Dat zijn stuk voor stuk continentaal georiënteerde landen, van voormalig Oost-Duitsland, de Baltische staten, Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije en richting het zuiden ook Turkije. Een logische taakverdeling binnen de NAVO ligt hier voor de hand: de oostelijke, continentale landen concentreren zich op de verdediging van de oostelijke grenzen met land- en luchtstrijdkrachten en voor zover zij maritieme eenheden hebben dienen die ter ondersteuning van de landstrijdkrachten. De westelijke bondgenoten concentreren zich meer op de maritieme en luchtverdedigingscapaciteiten.

Een ruwe schets levert dan het volgende beeld op van de benodigde Nederlandse krijgsmacht. Dat is voor de KM een adequaat aantal fregatten met boordhelikopters om tenminste twee escortegroepen op zee-aanvoerroutes operationeel in te kunnen zetten. Daarbij moet rekening worden gehouden met de vuistregel van drie, dat voor elke operationeel gereedstaande eenheid er drie benodigd zijn: één in onderhoud, één in het opwerktraject en één operationeel. Daarnaast integraal een voor de escortegroepen onmisbare squadron van acht maritieme patrouillevliegtuigen die ook door Groot-Brittannië, Duitsland en Noorwegen worden gebruikt. Die groep vliegtuigen kan in *single service management* bij de Luchtmacht (KLu) worden ondergebracht. Verder zijn nodig onderzeeboten (zes, gezien de regel van drie), een op basis van een operationele analyse benodigd aantal mijnenbestrijdingsvaartuigen om de aanlopen naar de zeehavens mijnenvrij te houden en een amfibische capaciteit voor *special operations* om op de maritieme flanken van het bondgenootschap de krijg te land te kunnen ondersteunen.

De Landmacht (KL) beheert de grondgebonden luchtverdediging, die voor het Nederlandse grondgebied aanzienlijk versterkt dient te worden met extra Patriotbatterijen en soortgelijke en complementaire systemen. De KL dient zeker te beschikken over volledig uitgeruste en vol bemande, autonoom inzetbare eenheden, die ook onafhankelijk en zonder instemming van bijvoorbeeld Duitsland elders kunnen worden ingezet. De KLu moet boven Nederland en het aangrenzende luchtruim in het kader van de bondgenootschappelijke luchtverdediging met jachtvliegtuigen de nodige *airpower* kunnen genereren. Daarnaast moet zij de capaciteit hebben om aan de oostgrens in NAVO-verband luchtoverwicht te garanderen en de grondoorlog te ondersteunen. Verder moet haar luchttransportcapaciteit in verhouding staan tot de omvang en behoefte van de gehele krijgsmacht.

Financiën

Voor de daartoe noodzakelijke materiële en personele invulling moet rekening worden gehouden met initiële investeringen over de komende tien jaar van ruw geschat enkele tientallen miljarden en een jaarlijks budget dat mogelijk wel twee tot drie keer zo hoog is als het huidige budget, dat nu met nauwelijks 2% van het BBP in NAVO-verband aan de minne kant is. De verdeling daarvan over de krijgsmachtdelen zal niet meer lijken op de tijdens de Koude Oorlog gehanteerde formule. De nieuwe verdeling zal de uitkomst zijn van de thans benodigde en hierboven beschreven capaciteiten voor alle krijgsmachtdelen. Dat is geen wensenlijstje met *toys for the boys,* maar een absolute voorwaarde voor onze bestaanszekerheid. Die capaciteiten worden financieel qua totale omvang ingevuld door de bondgenootschappelijk aangegane verplichtingen en binnen die grenzen inhoudelijk, per capaciteit, afgestemd met de partnerlanden. Dit alles op basis van ons nationale belang en conform de eerder aangegeven bondgenootschappelijke prioritering; oostelijke partners meer continentaal en westelijke partners meer maritiem.

Aanvullende factoren van invloed

Er zijn nog een paar factoren van positieve invloed op de aanbevolen prioritering van de krijgsmachtsamenstelling. Wij kunnen daarbij voortbouwen op onze expertise en traditie in het verleden. We hebben een sterke en kwalitatief hoogstaand maritiem-industrieel cluster en met de defensie-industrie van Thales een wereldspeler op het gebied van sensor- (radar) en commandosystemen. Door de potente Nederlandse defensie-industrie kan het defensiebudget voor een belangrijk deel in Nederland worden besteed en zo onze economie ten goede komen. Tenslotte dient onder ogen te worden gezien dat de nieuwe krijgsmacht ook bemand moet worden waarbij het in een zeer krappe arbeidsmarkt van groot belang is te overwegen dat maritieme en luchtverdedigingseenheden aanzienlijk minder personeelsintensief zijn dan grondstrijdkrachten.

De verkiezingen komen eraan. Het zou het goed zijn als de politieke partijen binnen het kader van de defensieparagrafen in hun verkiezingsprogramma's over de samenstelling van de krijgsmacht, op basis van de hierboven beschreven Nederlandse belangen en overwegingen en de alles overkoepelend voorwaarde van veiligheid**,** hun standpunten helder vaststellen. Daarmee kunnen in de daaropvolgende coalitieonderhandelingen hopelijk spijkers met koppen worden geslagen.

Commandeur b.d. P.C. (Pieter) Kok is voormalig hoofd van de Militaire Inlichtingendienst. Ook commandeerde hij het Nederlandse Eskader in het Midden Oosten tijdens de Golfoorlog, de permanente Groep Escorteschepen, het Belgisch-Nederlands Eskader en was defensieattaché in Washington, VS.

CARTOON

KONINKLIJKE VERENIGING ONZE VLOOT OPGEHOUDEN TE BESTAAN

(afbeelding: Wikimedia Commons)

Binnen vooraanstaande marinekringen maakten zich in 1906 steeds meer mensen zorgen over de onophoudelijke bezuinigingen bij de toen nog gescheiden ministeries van Oorlog en (vooral) Marine. En dat in een tijdsbestek dat wereldwijd de internationale spanningen almaar toenamen. De regering verwierp stelselmatig vloot-nieuwbouwprojecten omdat de staatsbegroting dit niet zou toelaten. Dit was in de ogen van voornoemde personen het moment om meer aandacht voor de Koninklijke Marine te vragen; hiertoe kwam het tot de oprichting van de vereniging 'Onze Vloot'. Tegelijkertijd deed ze bijgaande dramatische poster uitgaan waarvan de strekking was dat voor Nederland van groot belang was, dat het gelet op zijn omvangrijke koopvaardijvloot en vele overzeese gebiedsdelen, over een krachtige maritieme bescherming kon beschikken.

Het appel had succes; de vereniging groeide snel met grote afdelingen in Nederland, maar ook in Nederlands-Indië, de Nederlandse Antillen en Suriname. Spoedig kreeg de vereniging het predicaat 'Koninklijk'. De invloed van Onze Vloot was op hoger militair-politiek niveau niet onaanzienlijk; (oud) vlagofficieren maar later ook industriëlen en politici als minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns (1952-1971) waren lid of zaten aan in het bestuur. Verder was het tot in het midden van de 20e eeuw gewoonte iedere aspirant-marineofficier op het KIM te wijzen op het belang van het lidmaatschap van deze vereniging (zie de bijgaande kop van het maandblad in 1945). Na de Tweede Wereldoorlog telde de Koninklijke Nederlandse Vereniging Onze Vloot ook toenemend koopvaardijofficieren. Er waren diverse afdelingen in Nederland, waar regionaal maandelijks lezingen en excursies werden georganiseerd inzake maritieme onderwerpen. De vereniging gaf een rijk geïllustreerd maandblad uit, waarin uitgebreid de maritieme politiek in binnen- en buitenland, vlootverrichtingen, nieuws over alle dienstvakken van de Koninklijke Marine, de koopvaardij en scheepsbouw, aan de orde kwam. Kortom, een zeer goed geïnformeerd maritiem tijdschrift dat, behoudens de omslag, in zwart/wit werd uitgegeven.

Tanende maatschappelijke belangstelling

De naam van het tijdschrift kende in de loop der jaren regelmatig aanpassingen: 'Onze Vloot', '(Ons) Zeewezen', 'Maritiem Nederland'. Het blad telde aanvankelijk scherpe maritieme opiniestukken. In de laatste decennia tendeerden deze opiniërende columns evenwel naar softe maritieme propaganda. Daarbij nam de maatschappelijke belangstelling voor een fenomeen als maritiem Nederland, door tal van oorzaken als vergaand minder personeel werkzaam in de nautische sector, alsmaar af. Ten gevolge van een afkalvend lidmaatschap volgden er samenvoegingen van afdelingen en kwam het tot één landelijke vereniging. Ook viel het besluit het maandblad onder te brengen bij een commerciële uitgever.

Verder viel in met name de commerciële maritieme sector toenemend te beluisteren: 'jullie zijn onze doelgroep niet meer'. Het organiseren van lezingen en excursies voor een afnemend ledental werd daardoor steeds lastiger. Het samenstellen van een aansprekend maritiem blad verliep door deze ontwikkeling ook steeds moeilijker. Achtereenvolgende uitgevers wisselden elkaar af, waarbij de laatste bovendien failliet ging. Doordat de curator meende aanspraak te kunnen maken op de naamgeving 'Maritiem Nederland', werd een doorstart van het blad voor de vereniging een te kostbare zaak. Gelet op het nog maar geringe aantal leden, volgde bij de Algemene Ledenvergadering in het voorjaar van 2023 het besluit de vereniging op te heffen.

De geschiedenis herhaalt zich

De geschiedenis lijkt zich intussen waar de het de operationele slagkracht van de Nederlandse zeestrijdkrachten betreft te herhalen. Tot voor kort bevond de Nederlandse krijgsmacht en hiermee de Koninklijke Marine, zich in ten gevolge van decennia van onverantwoorde bezuinigingen, in een deplorabele situatie. Totdat… de Russische assertiviteit en uiteindelijk agressie dusdanig de Europese veiligheid bedreig(d)en dat er in nu allerijl maatregelen worden genomen om de hiaten op te vullen en een moderne vloot te realiseren. Ondanks dat blijft er onzekerheid. Hoe staat het met de veiligheid op zee, waarvan Nederland zo afhankelijk is? Denk aan de wereldwijde vaarroutes die afwisselend worden bedreigd door zeeroof, terrorisme, vluchtelingen of aanspraken op zeegebieden, zoals de Zuid Chinese Zee, maar denk ook aan de onderzeese infrastructuur, waarvan ons land zo afhankelijk zijn. En denk aan de toenemende 'fake-nieuwsberichten', die een helder beeld steeds moeilijker maken. De Johan de Witt Conferenties van de afgelopen jaren illustreerden deze dreigingen duidelijk. De eens zo invloedrijke vereniging Onze Vloot kan helaas geen kritische inbreng meer verlenen in debatten over deze materie; na 117 jaar heeft zij opgehouden te bestaan.

'Door aanspraak op de naamgeving 'Maritiem Nederland' werd een doorstart van het blad voor de vereniging een te kostbare zaak'

Reactie Bestuur Koninklijke Vereniging Onze Vloot

'De KNVOV houdt eind dit jaar, na 117 jaar, op te bestaan. Dat doet ook het bestuur pijn, maar het is helaas onvermijdbaar gebleken.'

'Er is in Nederland heel veel belangstelling voor de maritieme sector. Wij zijn een maritieme natie bij uitstek en bijna als geen ander zeer afhankelijk van de zee en alles wat daarmee samenhangt: Koninklijke Marine, koopvaardij, visserij, binnenvaart en de uitgebreide maritieme industrie. Het verenigingsleven in Nederland loopt sterk terug, jongere mensen vinden hun informatie via andere wegen, zijn nog maar zelden ergens lid van en besteden hun vaak schaarse vrije tijd aan andere zaken. De KNVOV heeft dit aan den lijve ondervonden, van rond de 11.000 leden zijn er nu op papier nog ongeveer 300 over. Bij de laatste Algemene Ledenvergadering in het voorjaar van 2023 waren slechts 13 leden aanwezig. Dit is zo redelijkerwijs niet vol te houden.'

'Gelukkig zijn er in diverse andere fora voldoende mogelijkheden al dan niet kritische geluiden te laten horen over de maritieme sector. We kennen naast uiteraard de KVMO, ook Nederland Maritiem Land, de KNVR, KNVTS, HISWA, Schuttevaer en diverse anderen.'

'De KNVOV stopt, maar het Nederlandse maritieme hart blijft zeker kloppen en het belang van een sterke Koninklijke Marine, waar de KNVOV destijds voor werd opgericht is evident, mede gegeven de huidige wereldorde.'

Michiel Hijmans
Voorzitter KNVOV

Onbewust bekwaam zinloos

Toen ik als jongste officier aan boord stapte van een onderzeeboot was ik onbewust onbekwaam. Na het afronden van een gave scriptie bij het Galileo-project van de *European Space Agency*, dacht ik dat ik best wel wat kon. Toen ik mijzelf vervolgens naast een korporaal Technische Dienst in de machinekamer schaakte tijdens een brandoefening, werd het al vrij snel duidelijk dat dat tegenviel. Ik werd (weer) bewust van mijn onbekwaamheid. De rest van de (ervaren) bemanning droeg daar overigens sterk aan bij door mij, bij elk teken van oververantwoordelijkheid of overschatting, te confronteren met de vraag: 'Heb jij je flipper al?'

'De eindigheid van onbewust bekwaam onder ogen zien is niet comfortabel'

Door een gedegen afoefensysteem was iedereen continu bezig met zichzelf verder te bekwamen. De sfeer was verre van vrijblijvend, de 'flipper' was immers de garantie dat jij de boot (en dus je maatjes), in geval van nood, in een veilige toestand kon brengen. Daarvoor moest je de hele boot (en haar systemen), de initiële handelingen en je eigen specialisatie beheersen. Hoewel de sfeer niet vrijblijvend was, was iedereen wel continu bezig met het opleiden van de persoon die hen op termijn zou moeten gaan vervangen. Dat noem ik sindsdien kameraadschap.

Langzaam maar zeker werd ik bewust bekwaam. Ik haalde de theorie- en praktijkexamens en groeide bewust. Dit uitte zich in steeds minder begeleiding en zelfs de fysieke uitreiking van de flipper. Toen merkte je al dat bepaalde processen steeds minder moeite kostten. Je kreeg meer oog voor anderen. Ook kon je tactieken, procedures en bedrijfsvoering optimaliseren. Je kwam in het stadium van 'onbewust bekwaam'.

Deze *personal journey* heeft zich in mijn leven verschillende keren herhaald. Zelfs speelden meerdere *journeys* zich parallel aan elkaar af. Elke fase motiveerde mij, maar de onbewust bekwaam-fase had voor mij altijd een bepaalde eindigheid. Het liep uit in een gevoel van onbewust bekwame zinloosheid: 'Weer dezelfde situatie?', 'Waarom komen we hier terecht?', 'Wat kan anders?', 'Waarom worden we daarin beperkt?', waren de vragen die bij mij opspeelden. Ik heb die vragen altijd heel serieus genomen.

De eindigheid van onbewuste bekwaamheid onder ogen zien is niet comfortabel. De triggers om die eindigheid van dit (bijzondere) stadium te initiëren zitten in jezelf. En niet, zoals bij de andere drie stadia, óók bij derden. En hoe pijnlijk ook, het stadium na 'onbewust bekwaam' is toch écht weer 'onbewust onbekwaam'. Er is geen kortere weg.

Bij OceansX noemen we dit *Xplore yourself*. Het is noodzakelijk dit te blijven doen. Kijk naar (en blijf vooral praten over) de voorbeelden om je heen die vastzitten, maar trigger daarmee dus vooral jezelf. Anders ligt 'onbewust bekwame zinloosheid' op de loer.

OCEANS X

Berend van de Kraats
is oud-onderzeeboot-commandant en nu sociaal ondernemer. Met OceansX, werkt hij nu aan nieuwe manieren van organiseren waarbij het collectief menselijk potentieel optimaal benut wordt om te werken aan wat ons dierbaar is.

BLIJF IN CONTACT

ACTIVITEITEN NAJAAR/WINTER 2023

AFDELING NOORD

POSTACTIEVENBORREL
Datum: 5 december
Locatie: Marineclub, Den Helder
Aanvang: 17:00

AFDELING MIDDEN

BORREL
Datum: 23 november, 21 december
Locatie: Grand café De Tijd, Den Haag
Aanvang: 17:00 uur

AFDELING ZUID

OPLOOP MET NASI-MAALTIJD
Datum: 29 november
Locatie: Faradayweg 1, Vlissingen
Aanvang: 11:00 uur

BEZOEK KERNCENTRALE BORSSELE
Datum: 14 november
Locatie: Zeedijk 32, Borssele
Aanvang: 13:00 uur

SCAN DE QR-CODE VOOR MEER INFORMATIE OVER ALLE KVMO-ACTIVITEITEN

IN MEMORIAM

HET HOOFDBESTUUR VAN DE KVMO HEEFT DE DROEVE PLICHT U IN KENNIS TE STELLEN VAN HET OVERLIJDEN VAN:

KTZT b.d. **K. van Gogh** († 7 oktober 2023)
LTZ1 b.d. **E.G.P. de Graeve** († 6 oktober 2023)
KLTZ b.d. **H.R.C. Smies** († 2 oktober 2023)
KAPTMARNS KMR b.d. **J.G.P. Terlouw** († 28 september 2023)

WIJ BETUIGEN DE NABESTAANDEN ONZE DEELNEMING EN WENSEN HEN VEEL STERKTE TOE

ONDERLINGE BIJSTAND

De KVMO heeft een samenwerkingsverband met Onderlinge Bijstand (www.onderlingebijstand.nl). Voor nadere informatie of het verkrijgen van aanvraagformulieren kunt u contact opnemen met het secretariaat van de KVMO.

KMO
DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN MARINEOFFICIEREN

Ereleden:
KOLMARNS b.d. A.H.P. Knoppien
KTZ b.d. L.J.M. Smit
KTZA b.d. drs. T.G.D. Steenbeek
KLTZ b.d. mr. O.W. Borgeld
KTZ b.d. ing. M.E.M. de Natris
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt

Hoofdbestuur:
Voorzitter:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
Vice-voorzitter:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Secretaris:
LTZ2OC (LD) K.W. Lelieveld
Penningmeester:
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt
Namens Afdeling Noord
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Namens Afdeling Midden
KLTZ drs. M.M.H. Heijligers
Namens Afdeling Zuid
Vacature
Namens Afdeling Caribisch gebied
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer
Namens Werkgroep Postactieven
KLTZ b.d. J.B.M. Ouwens
Namens Werkgroep Elders Actieven
LTZ1 b.d. ir. M.R.J. van 't Holt MBA
Namens Werkgroep Jongeren
Vacature
Namens de Werkgroep Gender
KLTZ b.d. M.A.W. Riemens

Afdelingsbesturen:
Noord:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
KLTZ b.d. B. Fritzsche
LTZ1 (LD) P.Y. Handgraaf-Blok

Midden:
KLTZ drs. M.M.H. Heijligers
KTZ (TD) ir. J.J. Bleijs
KLTZ b.d. J. de Jonge
KTZ b.d. H. van Eijsden

Zuid:
maj KL b.d. P. van der Laan
KLTZ (SD) b.d. A.J. Zwiers
KLTZA b.d. P.A. Brons (postactieven)

Caribisch Gebied:
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer

KVMO-leerstoel Universiteit Leiden:
Prof. dr. T.B.F.M. Brinkel

Nuldelijnsondersteuner (NOS) KVMO
KLTZ b.d. Theo Zelisse
nos.kvmo.tz@gmail.com
06-41464319

Adres secretariaat:
Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
T : 070-3839504
F : 070-3835911
E : **info@kvmo.nl**
W : **www.kvmo.nl**

ONBEMIND MAAKT ONBEMAND

Oplossingen voor het personeelsprobleem bij de Koninklijke Marine

KVMO SEMINAR

INFORMATIE & AANMELDEN

22 NOV 2023

12:00-18:00 UUR
MARINE ETABLISSEMENT
AMSTERDAM

WWW.KVMO.NL/KVMO-SEMINAR

DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN MARINEOFFICIEREN

KMO